

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

NINA SEVER

mentor: doc. dr. Marjan Smrke

POLOŽAJ ŽENSKE V ISLAMU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2002

KAZALO

UVOD	1
1. ISLAM.....	3
1.1 SPLOŠNO O ISLAMU	3
1.2 PET STEBROV ISLAMA	4
1.3 KORAN	6
1.4 HADISI, SUNA.....	6
1.5 ŠARIJA.....	7
2. POLOŽAJ ŽENSK V ČASU NASTANKA ISLAMA.....	8
2.1 PREDISLAMSKI SVET	8
2.2 MOHAMEDOVO ŽIVLJENJE	9
2.3 MOHAMEDOVE ŽENE.....	10
2.4 POJAV KORANA IN SPREMEMBE ZA ŽENSK.....	12
3. PRIMERJAVA POSAMEZNIH TEM V KORANU IN HADISIH.....	13
3.1 OSNOVNI MODEL PRIMERJANJA	14
3.2 ODNOS MED MOŠKIM IN ŽENSKO	16
3.2.1 Koran.....	16
3.2.2 hadisi	16
3.3 MATI IN OČE V DRUŽINI	17
3.3.1 Koran.....	17
3.3.2 hadisi	18
3.4 POROKA IN ZAKONSKA ZVEZA	18
3.4.1 Koran.....	18
3.4.2 hadisi	21
3.5 POLIGAMIJA	23
3.5.1 Koran.....	23
3.5.2 hadisi	24
3.6 PREŠUŠTVOVANJE.....	24
3.6.1 Koran.....	24
3.6.2 hadisi	24
3.7 LOČITEV	25
3.7.1 Koran.....	25
3.7.2 hadisi	26
3.8 ZAKRIVANJE	26

3.8.1 Koran.....	26
3.8.2 hadisi	27
3.9 SEKLUZIJA	28
3.9.1 Koran	28
3.9.2 hadisi.....	28
3.10 DEDOVANJE	29
3.10.1 Koran.....	29
3.10.2 hadisi	29
3.11 IZOBRAŽEVANJE.....	29
3.11.1 Koran.....	29
3.11.2 hadisi	30
4. SKLEPI PRIMERJAVE KORANA IN HADISOV	30
4.1 ODNOS MED MOŠKIM IN ŽENSKO	30
4.2 MATI IN OČE V DRUŽINI	31
4.3 POROKA IN ZAKONSKA ZVEZA	32
4.4 POLIGAMIJA	34
4.5 PREŠUŠTVOVANJE.....	34
4.6 LOČITEV	35
4.7 ZAKRIVANJE	35
4.8 SEKLUZIJA	37
4.9 DEDOVANJE	38
4.10 IZOBRAŽEVANJE.....	38
5. PATRIARHALNOST HADISOV	39
6. DVE SODOBNI FEMINISTIČNI INTERPRETACIJI KORANA IN HADISOV	42
6.1 ASMA BARLAS.....	43
6.1.1 BRANJE KORANA.....	44
6.1.1.1 patriarhalno branje Korana	44
6.1.1.2 liberalno branje Korana.....	45
6.1.2 TEKST IN TEKSTUALNOST: KORAN IN HADISI.....	46
6.1.3 INTERTEKSTUALNI IN EKSTRATEKSTUALNI KONTEKST: SUNA IN ŠARIJA	48
6.2 RIFFAT HASSAN	50
6.2.1 Hassinina kritika interpretacije 'stvarjenja' ženske.....	51
6.2.2 Kritika interpretacije 'izvirnega greha'	52

6.2.3 Kritika interpretacije vzroka 'stvarjenja' ženske.....	53
SKLEP	56
VIRI IN LITERATURA:	59

UVOD

Islam je danes najhitreje razširjajoča se religija na svetu. Sprejela naj bi jo že petina vsega prebivalstva. Kljub temu, pa se zdi, da velikokrat Zahod najtežje razume prav to religijo. To nerazumevanje izhaja morda še iz časa kolonializma, kot meni Said (1996), saj je imela Evropa na Orientu svoje najstarejše in najbogatejše kolonije. Orient, še zlasti Bližnji vzhod pa je bil na Zahodu že od nekdaj znan kot njegovo komplementarno nasprotje. Kolektivna predstava orientalistov je bila, da je evropska identiteta v primerjavi z neevropskimi ljudstvi in kulturami superiorna. Islam je postal simbol za nasilje, uničevanje, za grožnjo krščanski civilizaciji. Tako se je dojemanje islama na Zahodu razvilo v napačno razumevanje te religije. Ker je bil temelj krščanske vere Kristus, so domnevali - povsem zgrešeno -, da je Mohamed za islam isto kot Kristus za krščanstvo. Iz takšnih in mnogih drugih zmotnih predstav je islam dobival negativno podobo, ki je ustrezala potrebam Zahoda. Kulture se velikokrat nagibajo k temu, da bi preoblikovale druge kulture po svoji podobi, da jih ne sprejemajo takšnih kot so, temveč take, kakršne naj bi bile, da bi ustrezale sprejemniku. Takšno polariziranje razlik pa omejuje človekovo 'srečanje' z različnimi kulturami, izročili in družbami.

Predstave, ki jih imamo o islamu, so poleg tega večini dane preko medijev, ti pa vse prevečkrat dajejo poenostavljeno in izkrivljeno podobo o tej religiji. Stereotipizacija pa omeji pogled in zatemni realno sliko. Tako obstajajo številni stereotipi o islamskih navadah, kjer je med najbolj opaznimi predvsem položaj in vloga žensk v muslimanski družbi. Prav ta standardna predstava o ženski kot podrejenem, zatiranem bitju, je pritegnila mojo pozornost in mi vzbudila zanimanje za raziskovanje te teme.

Želela bi dognati dejanski položaj ženske v islamu in odkriti, od kod izvirajo pogledi na žensko kot inferiorno moškemu, ki prevladujejo na zahodu. Pri raziskovanju te tematike, se bom osredotočila na primerjavo dveh muslimanskih svetih tekstov, Korana in hadisov, saj oba predstavljata zapisani ideal obnašanja v muslimanski družbi. Zanima me, kako ta dva

primarna vira islamske tradicije obravnavata žensko. Menim, da v muslimanski družbi obstajajo zapisane razlike med spoloma in da so hadisi in suna v odnosu do žensk bolj patriarhalni od samega Korana.

Najprej bom opisala, kakšen je bil položaj žensk v času nastanka islama ter kakšen odnos je imel Mohamed do njih. Pri tem bom pogledala, kako je pojav islama vplival na položaj žensk v primerjavi s predislamsko družbo na območju Arabije. Nato bom primerjalno analizirala Koran in hadise z obravnavo izbranih tematik: odnos med moškim in žensko, mater in očeta v družini, poroko, poligamijo, prešuštvo, ločitev, zakrivanje in izolacijo žensk, dedovanje in izobraževanje. Vsako temo bom s primerjanjem iz obeh tekstov skušala uvrstiti na linijo enakopravnost – patriarhalnost. Pri vsaki bom upoštevala več kriterijev.

Če bom ugotovila, da obstajajo razlike v pojmovanju odnosa do žensk, bom skušala ugotoviti, kakšni so vzroki za takšno različnost. Pri tem bom podala še pogled dveh avtoric, islamskih feministk, Asme Barlas in Riffat Hassan. Zanimalo me bo, kakšen je njun pogled na vprašanje patriarhalnosti v islamu, ki se kaže v različni tekstualnosti. Obe avtorici z analizo Korana in hadisov obravnavata vzroke za patriarhalnost islama. Asma Barlas piše o različnih branjih Korana ter o inter in ekstra tekstualnem kontekstu. Riffat Hassan pa piše o treh temeljnih teoloških vprašanjih: 1.) kako je bila ustvarjena ženska? 2.) ali je bila ženska odgovorna za izvorni greh prvega človeka? 3.) čemu je bila ustvarjena ženska? Obe izhajata iz predpostavke, da so najpomembnejše vire v islamu vedno interpretirali moški, v moškosrediščni družbi in oni tudi določali položaj žensk.

1. ISLAM

1.1 SPLOŠNO O ISLAMU

Islam je najmlajša od treh največjih svetovnih religij. Nastal je na istem geografskem področju kot judaizem in krščanstvo in tudi v marsikaterih pogledih se navezuje na ti dve religiji. Vendar pa islam goji prepričanje, da predstavlja nadgradnjo judaizmu in krščanstvu. Beseda islam je arabskega izvora (*salam* – mir, blaginja) in pomeni podrejenost, vdanost bogu – alahu. Izraz musliman pa izhaja iz turško-perzijske besede muslim, ki tudi pomeni predan bogu. (Smrke, 2000: 262)

Islam je nastal v 7. stoletju v Arabiji. Njegov ustanovitelj in utemeljitelj je prerok Mohamed, ki je za muslimane božji poslanec. Od boga naj bi dobil vrsto razodetij, ki naj bi mu jih posredoval nadangel Gabrijel, sam pa bi jih nato oznanjal ljudem. Ta razodetja so zapisana v muslimanski sveti knjigi - Koranu. (Tokarev, 1974: 379) Islam priznava preroke od Adama naprej, Mohamed pa naj bi bil zadnji in tako njihov vrhunec. Zato ga imenujejo »pečat prerokov«. (Smith, 1996: 138) Posledica te sklenitve je navidezna 'gotovost' muslimanov glede drugih monoteističnih religij, katerih krona naj bi bil islam, in njihovo 'prepričanje', da drugi tega namerno ne priznavajo ali ne vedo. (Etienne, 1987: 77)

Islam je strogo monoteistična religija – religija verovanja v enega boga. To pomeni, da islam postavlja boga v središče človekovega bivanja, vere, mišljenja in delovanja, človeka pa skuša podrediti božjemu zakonu. Od človeka se torej zahteva brezkompromisno predanost tistemu, čemur pravijo božja volja. (Škafar, 1998: 66) Ta podrejenost alahu za muslimane pomeni, naj se človek ne podreja drugim oblikam skušnjave, kot je npr. pohlep, strah ali sla po osebem položaju. Vdanost islamu za njih pomeni bolj približevanje kot odrekanje. Pomeni popolno izročitev, v kateri ni bogu nič prikritega. Verovanje v enega boga za muslimane pomeni, da je samo bog stvarnik vsega, da je samo bog vreden čaščenja in da samo njemu pripadajo imena in atributi popolnosti. Stremljenje k enotnosti,

ki je posledica edinstvenosti boga, je temeljno načelo islama, četudi je le-ta družbeno, zgodovinsko, geografsko pluralen. V islamu je največji 'zločin', če neko bitje povežemo z bogom; s tem je zavrnjeno vsako utelešenje boga pa tudi posredništva med bogom in človekom. Musliman razume družbo kot enotno, brez predsodkov, razredov, razlikovanj, hierarhij. Med seboj se lahko razlikujejo le po pobožnosti. (Etienne, 1987)

1.2 PET STEBROV ISLAMA

Islamski nauk temelji na petih stebrih, ki pomenijo pet osnovnih islamskih principov. To so načela, ki vodijo zasebno življenje muslimanov pri njihovem ukvarjanju z bogom.

1.ŠAHADA – izpoved vere

'Ni drugega boga razen alaha in Mohamed je njegov prerok'. Prva polovica izjave kaže na poglavitno načelo monoteizma, druga pa da ni dovolj, da človek verjame samo v obstoj alaha, ampak mora priznati tudi Mohamedovo poslanstvo in njegovo misijo. Izrekanje šahade je tudi pogoj za prevzete islama.

2.SALAT – molitev

Moliti je treba petkrat dnevno (ob zori, opoldne, popoldne, ob sončnem zahodu in pred spanjem), z obrazom, obrnjenim proti Meki, ob petkih opoldne pa v mošeji. Moli se na preprogi, umit, bos in gologlav. Musliman se s tem zahvaljuje bogu za dva 'fenomena', ki naj bi mu jih dal, to sta prostor in čas. Verjamejo, da ni razen alaha nič izven prostora in časa. In ko med molitvijo zavzamejo določen čas in prostor, se predajajo in približujejo bogu. Koran opominja muslimane, naj bodo pri molitvi stanovitni, da se bo njihovo življenje odvijalo v pravi smeri. Molitev vodi *imam*,¹ ki ga izberejo verniki mošeje, k molitvi pa z minareta kliče *mujezin*. Če gredo ženske lahko v mošejo, so tam ločene od moških.

3.ZAKAT – miloščina

Pomoč bogatega revnemu je po Koranu znak dobrega dejanja in pobožnosti. Tisti, ki imajo veliko, naj pomagajo tistim, ki imajo manj. Islamska družba je v obliki davka (običajno znaša dva in pol odstotka dohodkov) uveljavila različne vrste pomoči revnim. Njihova

1

Ta arabska beseda pomeni 'tisti, ki je spredaj', tj. ki vodi obredno molitev. (Thoraval, 1998: 84)

ideja je, da se vsi rodijo enaki in da vsaka stvar pripada le alahu. Materialne razlike naj bi bile v svetu vzrok bojev. Pomoč revnim pa pomeni za muslimane tudi zagotovilo in pripravljenost za prihodnji svet in povračilo na dan sodbe.

4. SAUM – post

Post se opravlja v devetem luninem mesecu – ramadanu. Med postom je treba prebrati in odrecitirati ves Koran, od sončnega vzhoda do zahoda se ne sme jesti, piti, kaditi in imeti spolnih odnosov. Post ne velja za tiste, ki takrat potujejo, nosečnice in otroke pod 12 let. Ramadanu sledi veliko praznovanje ali *bajram* ter čez 70 dni še *veliki bajram*. Post za muslimane dokazuje zmožnost samonadzora, da človek z razumom nadzoruje telo in se z njim približuje alahu. Spodbuja razmišljanje in uči samodisciplino. Človek, ki lahko prenese njegove zahteve, naj ne bi imel težav pri nadziranju svojih strasti ob drugih priložnostih. Post naj bi človeka opozoril na njegovo šibkost in odvisnost in hkrati tudi povečal njegovo občutje sočutja.

5.HADŽ – romanje v Meko

Na romanje gredo lahko le tisti muslimani, ki so v stanju in pripravljenosti za potovanje, ki s svojim potovanjem ne delajo škode svoji družini, tisti ki niso nikomur ničesar dolžni, in tisti, ki so telesno zdravi. Vsak musliman naj bi vsaj enkrat romal v Meko, kjer naj bi se prvič razkrilo božje razodetje. Čas za romanje je zadnji mesec luninega koledarja - *veliki hadž*, sicer pa je to *hadž mali*. V Meki romarji sedemkrat obkrožijo Kaabo, ki naj bi bila središče sveta, in s tem posnemajo Mohamedovo dejanje. Za muslimane je temeljni namen romanja stopnjevanje romarjeve vdanosti bogu in hkrati opozorilo na enakost vseh ljudi. V Meki vsi romarji slečejo svoja oblačila in se oblečejo v dvoje enakih oblačil, s tem naj bi pred bogom izginile vse družbene in hierarhične razlike.

Pet stebrov islama je torej to, kar počnejo muslimani, da bi ohranili 'hišo islama'. Poleg teh dolžnosti jim je prepovedano uživanje vina in drugih alkoholnih pijač, svinjskega mesa, ne smejo hazardirati, krasti, lagati in biti napadalni. (Ture, 1982: 72-79) Ob petih stebrih islama je pomembnih še šest temeljev vere - *iman* : verovanje v enega boga, verovanje v *meleke* - angele, verovanje v božje knjige, verovanje v božje odposlance, verovanje v sodni dan ter verovanje, da se vse kar se dogaja, dogaja po božji volji. (Pašić, 2002: 37)

Mahmud (1981: 76) meni, da kar je v islamu prepovedano, *haram* ni prepovedano zaradi same prepovedi, ampak ker je to slabo in škodljivo. Tudi obratno, kar je dovoljeno, *halal* je

dovoljeno zaradi tega, ker je to dobro in koristno. Cilj vere je po njegovem mnenju preseganje lastne osebnosti, obvladovanje svojih strasti, osvobajanje od vseh svojih okovov. Alah naj bi vsako sestavino človekovega življenja določil tako, da je v skladu z njegovimi zakoni; ker naj bi poznal naravo človeka, saj naj bi ga on ustvaril, je tudi postavil pravila, ki omogočajo, da človek čuva to svojo naravo. (Kurdić, 2003: 29)

1.3 KORAN

Koran je sveta knjiga islama. Nastal je v 7. stoletju našega štetja v Arabiji. Vsebuje vse tisto, kar naj bi bilo Mohamedu razodeto od alaha preko nadangela Gabrijela. Sestavljen je iz 114 poglavij - *sur*, ki so razdeljene na verze - *ajete*. Zajema dve obdobji prerokovega življenja: obdobje v Meki in obdobje v Medini. Kratka poglavja v liričnem slogu so značilna za prvo, daljša z bolj pravnim slogom pa za drugo. Sure nimajo vsebinskega pravila za vrstni red, niti kronologije. Več starejših *sur* je na začetku in več mlajših na koncu. Koran je bil napisan v arabščini in v tem jeziku beseda Koran pomeni recitiranje (iz arab. korena *qara'a*, 'glasno brati'). Mohamed je bil nepismen, zato so Koran po nareku zapisali njegovi znanci. Nastal je predvsem po zaslugi prvega kalifa Abu Bakra in Mohamedovega posvojenca Harita ter dokončno s tretjim kalifom Usmanom.

Koran je za muslimane alahova beseda, ki naj bi obstajala pred svetom in človeštvom. Naj bi bil nadaljevanje stare in nove zaveze. Tora² in evangeliji naj bi bili izkrivljeni prepisi prvotne svete knjige. V nasprotju s toro, krščansko biblijo in evangeliji, Koran ni le kronika dogodkov. Predstavlja namreč temeljno celoto norm političnega, družbenega, družinskega in verskega življenja za vsakega muslimana. Koran so dolgo časa šteli za neprevedljivega, ker so imeli in še vedno imajo arabščino za sveti jezik. Koran berejo dobesedno, saj ritem, melodičnost in rima ustvarjajo močan hipnotičen učinek, ki lahko pripelje do 'čustvenega vrhunca'. Nekateri se ga učijo na pamet. Do Korana gojijo izjemno spoštovanje. (Smrke, 2000: 267, Thoraval, 1998: 115)

1.4 HADISI, SUNA

² Tora je starohebrejsko ime za petero Mojzesovih knjig (pentatevh)

Drugi vir muslimanskega verovanja so hadisi (tradicije), sveta izročila o Mohamedovem življenju. Razvili so se z zbiranjem in urejanjem njegovih dejanj, govorov in priporočil. Vsebujejo zapise o vsakdanjem življenju Mohameda in njegovih tovarišev, ki jih velja posnemati. Mohamed je bil človek kot katerikoli drug, kateremu ne pripisujejo nikakršnih božanskih ali nadnaravnih lastnosti. Vendar pa naj bi ga vodil alah, zato so njegove besede in dejanja avtoritativne. Skupek teh izročil tvori suno³, ki predstavlja, poleg Korana, drugi vir zakona, šarije. Suno so ustno posredovali prerokovi tovariši, nato pa je bila pisno ovekovečena v hadisih. Suna se veže na prerokovo delovanje, vključno z njegovimi govori in dejanji. Suna predstavlja ogrodje za muslimanska praktična dejanja in prav tako za branje Korana. Če Koran kot beseda boga predstavlja teološki *kaj* v islamski kulturi, predstavlja suna oz. hadisi praktični *kako* v islamskem načinu človeškega bivanja. (Debeljak, 1995: 51) Razvili so aforizem, da 'Koran bolj potrebuje suno, kot suna Koran'.

Hadisi dopolnjujejo in pojasnjujejo Koran. Precizirajo splošna koranska načela in jih podrobno razčlenijo. Hadisi so sestavljeni iz dveh delov. Prvi del govori o Mohamedovih besedah in dejanjih, drugi del pa opisuje dejanja na podlagi verige preteklih avtoritet, prerokov. Zadnji člen verige naj bi bil človek iz Mohamedovega obdobja.

1.5 ŠARIJA

Iz hadisov so izpeljane pravne norme, islamska legislativa oziroma šarija. Šarija je skupek vseh božjih zapovedi, ki so zapisane v Koranu in Izročilih. Beseda izvira iz arabskega korena, ki pomeni 'predpisana pot'. Bila naj bi božji načrt, kateremu se mora približati vsak musliman. Večinoma to pomeni verske in politične dolžnosti, ki naj bi jih predpisal alah. Je precej rigidna in statična, s strogimi kaznimi za prekrške. Šarija določa, kako naj bodo izvajani posamezni aspekti vsakodnevnega življenja glede na model, ki ga določa predpis. Vsebinsko tega modela zapolnjuje Koran in prerokova suna. Razodetje, ki ga vsebuje Koran se interpretira skozi suno in narekuje vsebino šarije. Šarija podrobno določa, kaj je obvezno, priporočljivo, poljubno ali dopuščeno, nepriporočljivo ter strogo prepovedano. Ti predpisi zadevajo vse plati človeškega življenja in razmerja do boga: čaščenje boga in peterih stebrov islama ter družabno življenje – zasebno in kazensko pravo, prehranjevalne

³ Arabska beseda *sunna* pomeni 'navado', 'običaj' – namreč navade nekega naroda na splošno. (Thoraval, 1998: 218)

prepovedi. Značilnost šarije je distanca med idealom in realnostjo, med zakonom v teoriji in zakonom v praksi. V teoriji je šarija nespremenljiva in vse obsegajoča, ne dela razlik med svetim in posvetnim, vendar v praksi takega primera še ni bilo. Kljub njeni doktrinarni nespremenljivosti, šarija ne preskrbuje le prevladujočih navad, ampak razvija legalne zvižaje za njeno prilagajanje osebnim potrebam in okoliščinam. Šarija se ni nikoli v celoti upoštevala. Določena področja, kot je obdavčevanje in državna organizacija, so bila manj pomembna, v ospredju pa je bil družinski zakon. V moderni muslimanski družbi je ravnanje strogo po njej nemogoče, tako da sobiva z zakonodajami, posnetimi po evropskih. (Ally, 1996: 222, Barlas, 2002: 64, Mir-Hosseini, 2000: 8, Thoraval, 1998: 222)

2. POLOŽAJ ŽENSK V ČASU NASTANKA ISLAMA

2.1 PREDISLAMSKI SVET

Večina tistih ljudi, ki ne poznajo izvora islama, bo za slab položaj žensk v muslimanski družbi apriorno krivila islam in Mohameda, za katerega mislijo, da je ženske preziral in jih poniževal. Kulturni vzorci za položaj žensk v islamskem svetu pa ne ležijo le v veri, temveč tudi v navadah vzhodnih poganskih narodov, ki nimajo nič skupnega z islamom. Za pravilno poznavanje in pravično ocenjevanje vloge islama v ženskem vprašanju bo treba poznati stanje arabskega družinskega življenja in položaja žensk v predislamskem svetu.

Če primerjamo predislamski in islamizirani svet na področju Arabije vidimo, da je prišlo v zelo kratkem času do zelo velikih sprememb. Nekateri avtorji (Hadžić, 1987) ocenjujejo, da je bilo pred Mohamedom veliko nasilja med plemeni. Neenakost med ljudmi naj bi se razvijala v agresivno željo po bogastvu in imetju. Plemenske družbe naj bi se podajale v grobe obrede, verske in družbene. Ženske naj bi bile le lastnina moških, ki so se lahko poročali s poljubnim številom žensk in poroke tako ohlapne, da naj bi bile komaj prepoznavne, brez kakršnihkoli moralnih in materialnih obvez. Očetje in možje naj bi z ženskami ravnali, kakor so hoteli. Najbolj značilno se to kaže v njihovih porokah z lastnimi sestrami, hčerami in materami, meni Hadžić. Hčere niso imele nikakršnih dednih pravic. Že samo rojstvo hčere je pomenilo nesrečo in pogosto naj bi jih v otroštvu žive zakopali.

(Smith, 1996) Rojstvo hčerke naj bi namreč za predislamskega Arabca pomenilo znak nenaklonjenosti bogov. Če jih niso mogli prodati za sužnje ali zamenjati za kakšno domačo žival, naj bi jih žive zakopavali v pesek.

Tudi v drugih deželah zunaj Arabije naj bi poznali podobne običaje. V Perziji je bila ženska še pred islamom pravi 'suženj'. Bila je zaprta in ni nič vedela o svetu. Mestni zakoni so dovoljevali prodajanje in kupovanje žensk, verski predpisi pa dovolili poroke s sestrami, hčerami in materami. V času menstruacije so morale biti zaprte v posebnih prostorih in vsak dotik z njimi je pomenil okužbo, meni Hadžić. Tudi Grki in Rimljani niso bili nič bolj humani v odnosu do žensk. Takšna usmeritev se torej kaže od antične grške misli in neprekinjeno do sodobnosti v judovsko-krščanski tradiciji, katere bistvena lastnost je obvladovanje in podcenjevanje žensk kot 'pomanjkljivih' bitij. Ponekod je v bibliji ženska obravnavana kot 'hujša od smrti', trdi Jogan. (Hadžić, 1987: 198, Jogan, 1990: 16)

Mohamed je hotel izkoreniniti običaje, ki so veljali v predislamskem svetu, kjer žensk včasih sploh niso priznavali za človeška bitja, predvsem pa jim niso priznavali osnovnih pravic in svobode. Po mnenju Mahmuda (1981) naj bi koranske reforme neprecenljivo izboljšale položaj žensk. Koran naj bi prinesel v primerjavi s prejšnjimi obdobji večjo enakopravnost žensk z moškimi.

Vendar pa nekateri drugi avtorji kot je npr. Tariq Ali ne menijo tako. Ali opisuje pogansko arabsko družbo kot svet, kjer so imele ženske osrednjo vlogo v trgovini, plemenski politiki in spolnosti. Predislamski svet opisuje kot dobo, kjer so življenje zajemali s polno žlico, pomembna je bila le sedanost, poliandrija (mnogomoštvo) pa ni bila redka. Islam naj bi po njegovem mnenju to tradicijo tako nasledil kot spreobrnil, s čimer pojasnjuje nasprotja glede spolnosti. Po eni strani je bilo življenje v islamu prepojeno s spolnostjo, hkrati pa so z novimi zakoni samo moški določali in nadzirali družbeni prostor, kjer je spolnost dovoljena. Ženska je lahko prevzela drzno pobudo v postelji, ne pa v družbi kot celoti. Iz položaja žensk v predislamski družbi po njegovem izhaja pretirano obremenjevanje ženske s spolnostjo, žensko poželenje se smatra za neukrotljivo, nevarno in zato se zahteva njegovo zatiranje s pomočjo strogega kodeksa vedenja, katerega kršitev pripelje do strogih kazni. (Ali, 2002: 27,63)

2.2 MOHAMEDOVO ŽIVLJENJE

Mohamed se je rodil v Meki, v plemenu Kurejš približno leta 570. Oče je bil trgovec in je umrl že pred Mohamedovim rojstvom, mati mu je umrla ko mu je bilo šest let, dedek, ki je skrbel zanj, pa pri osmih. Tako je nazadnje zanj skrbel stric, pri katerem pa je že mlad moral voditi trgovske karavane. V svojem krogu naj bi bil zelo priljubljen, saj naj bi bil pošten, preprost in občutljiv za druge. Pri 25-ih letih je vodil karavanske trgovine in se poročil s 15 let starejšo ženo Hatidžo, ki mu je stalno stala ob strani.

Pri 40-ih naj bi se mu na gori Hira, kamor je hodil, ko je potreboval samoto, prikazal nadangel Gabrijel. Povedal naj bi mu, da je on izbranec boga - alaha. Takšna prikazovanja naj bi še sledila in mu govorila naj »oznanja«. O tem je najprej povedal ženi Hatidži, ki mu je verjela in tudi postala njegova prva spreobrnjenka. Nato je prepričal krog sorodnikov in znancev. Vendar pa oznanitve niso naletele na plodna tla, ko je o tem prepričeval druge meščane. Njegov monoteizem je ogrožal prejšnja politeistična verovanja, in z njimi znaten vir dohodkov. Njegovi moralni nauki so oznanjali konec 'razuzdanosti', njegov družbeni kontekst se je upiral nepravičnemu redu. Začeli so se mu posmehovati, se iz njega norčevati in ga celo sovražili.

Število njegovih privržencev se je vseeno povečevalo, hkrati pa se je njegovo prepričanje zasidrilo tudi v mestu Jatrib, severno od Meke. Leta 622 je Mohamed z okoli 70 privrženci emigriral v to mesto, kar imenujejo *hidžra*. To leto se šteje za začetek muslimanskega koledarja, ki je lunaren, to pomeni, da ima le 354 dni. Jatrib je postalo prerokovo mesto, Medina. V Jatribu je dal Mohamed postaviti prvo islamsko mošejo in si pridobil mesto vladarja, politika in vojaškega poveljnika in še vedno ohranjal preprosti način življenja. Maščeval se je karavanam Meke, ker ga prej niso poslušali, jih napadal in ropal. Vero je širil s prepričanjem, da je obnovil Abrahamovo vero, da je on največji prerok in določil, da je smer molitve (*kibla*), Meka, natančneje center Kaaba, kraj njegovih prvih javnih nastopov.

Zopet se je spopadal z Mekanci in leta 630 osvojil to mesto in si ga podredil. Na kameli je 7-krat objezdil Kaabo in Meko razglasil za sveto mesto islama. Od takrat je postalo romanje v Meko sveta islamska dolžnost. Dve leti kasneje, leta 632, je Mohamed umrl. (Smith, 1996)

2.3 MOHAMEDOVE ŽENE

Zdi se mi pomembno, da si poleg Mohamedovega življenja posebej pogledamo njegov odnos do svojih žena, saj je to postalo kasneje bistvenega pomena za razumevanje položaja žensk. Za nekatere muslimane je Mohamed veljal za »zelo čutnega moškega z izjemno seksualno energijo, saj naj bi imel seksualno moč štiridesetih moških in naj bi bil zmožen zadovoljiti vse svoje žene v eni uri«. (Bukhari v Parrinder, 1996: 152) Kljub temu naj bi Mohamed živel dokaj asketsko življenje, preprosto in veliko svojega časa namenjal meditaciji in molitvi. Njegovo poligamijo⁴ bi lahko, kot meni Bukhari, upoštevali v kontekstu časa, v katerem je živel. Takrat je bila to navada vseh velikih mož na vzhodnem ozemlju in tudi politično zavezništvo se je povečevalo s porokami. Tako da bi lahko rekli, da so imele tudi Mohamedove poroke politični aspekt.

Ahmed Seku Ture (1982: 21-25) je razdelil prerokovo življenje na tri obdobja: čas pred 25-im letom, ko je bil neoženjen, obdobje med 25-im in 54-im letom, ko je živel z eno ženo ter obdobje med 54-im in 60-im letom, ko je imel več žena.

Pri 25-ih se je oženil z vdovo Hatidžo, ki je imela 40 let in bila prej že dvakrat poročena. Bila je zelo bogata in je sama vodila svoje posle. Skupaj sta ostala 24 let, srečno poročena in prav ona jima je rodila vse otroke razen enega. Ker pa so bile edine, ki so preživele le deklice, je ostal Mohamed brez moških potomcev. Zato je kasneje posvojil dva dečka. Hatidža je bila njegova svetovalka, podpornica in tudi prva učenka. Na njo je bil tako navezan, da ji je ostal zvest do njene smrti. Ves ta čas je ostal Mohamed monogamen, čeprav naj bi bila takrat poligamija skoraj pravilo. Po Hatidžini smrti, ko je bil star 50 let, se je oženil z Saudo, vdovo pomembnega, vodilnega človeka, prijatelja, saj je potrebovala zaščito po moževi smrti v bitki.

Če pogledamo tretje obdobje, vidimo, da je bila tretja žena, 17-letna Ajša, edina med ženami, ki je bila mlada in še neporočena. Njen oče, Abu Bakr, je bil Mohamedov najbližji prijatelj in njegov prvi naslednik. Hčer mu je dal, ko je Mohamed žaloval za izgubo dveh ljubljenih oseb - prve žene Hatidže in strica Abu Taliba. Čeprav je bilo na začetku videti, da Ajša še ni pripravljena za zakon, se je razvila v dominantno ženo, sposobno nositi vlogo

⁴ Poligamija pomeni zakonsko zvezo ene osebe z več osebami nasprotnega spola. Poligamija zajema poliginijo – odnos moškega z več ženami ter poliandrijo – odnos ženske z večimi moškimi. (Verbinc, 1968:556)

prerokove žene. Naslednja žena, Hafsa, je bila hčerka drugega Mohamedovega naslednika, Umarja, ki se je pa poročil z Mohamedovo vnukinjo. Kasneje se je Mohamed poročil še z Um Salamo, vdovo enega od svojih nečakov, z Zajnab, ženo Zajda, svojega posvojenega sina, Safijo, mladenko judovskega porekla, Džuarijo, Um Habibo ter Majmuno. Štiri leta pred smrtjo se je poročil s koptsko konkubino, ki mu jo je predstavil krščanski vladar Egipta.

Nekatere žene, npr. Zajnab, so bile privlačne, druge so bile stare, pobožne vdove, ki so po moževi smrti ostale brez sredstev. Ture meni, da lahko vidimo pri večini porok politični razlog ali spoštovanje zakona puščave, kajti če bi imel Mohamed drugačne namene, bi si verjetno izbral mlajše, privlačne ženske, kot je bilo to dovoljeno ljudem njegovega položaja.

2.4 POJAV KORANA IN SPREMEMBE ZA ŽENSKE

V vsem tem 'kaosu' verske in družbene 'neurejenosti' v predislamski družbi Mohamed začne govoriti o enakopravnosti žensk in moških po naravi in po socialnem položaju. Ženskam nameni v Koranu celo poglavje, ki se začne z besedami:

»O ljudje, bojte se svojega Gospodarja, ki vas je ustvaril iz ene osebe in mu iz nje ustvaril družico. In iz njiju se je razmnožilo mnogo moških in žensk. In bojte se Boga, od katerega pričakujete pomoč, in ohranite družinske vezi. Alah vas resnično nadzoruje.« (Koran 4,1)

»Bog je ustvaril moškega in žensko po istih življenjskih principih«. (Hadžić, 1987: 199) Ta humana misel je bila za takratnega Arabca velika novost, glede na njegovo tradicijo, poglede na svet in mišljenje. Hadžić meni, da ženska postane po Koranu pravna oseba, z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki jih ima človek.

Po mnenju mnogih avtorjev, naj bi koranske reforme nedvomno izboljšale položaj žensk. Prepovedale so detomor. Hčerke so bile deležne pri dedovanju, sicer s polovičnim deležem sinov, saj one niso bile finančno odgovorne za svojo družino. Glede državljskih pravic – šolanje, volilna pravica in izbira poklica, Koran dopušča enakopravnost z moškimi.

Islam naj bi najbolj pripomogel k boljšemu položaju žensk s tem, ko je zakonsko zvezo razglasil za sveto in 'edino zakonito mesto spolnega akta'. Koran zahteva, da ženska sama pristane na poroko, nihče je ne more prisiliti. Islam je zelo utrdil zakonske vezi. Ločitev sicer ni prepovedana, dopuščena je le kot zadnji izhod. Obstajajo tudi pravni predpisi, ki ohranjajo zakonsko zvezo nedotaknjeno. Mož mora dati ženi določeno vsoto, o kateri se oba strinjata, in to žena obdrži, tudi če se ločita. Pred ločitvijo skušata tudi obe družini zakonca pobotati. (Smith, 1996: 156-157)

Armstrongova meni, da je dal Koran ženskam pravico dedovanja in ločitve stoletja preden so zahodne ženske imele takšen status. Ženske v Medini so imele veliko vlogo v javnem življenju in nekatere so se celo, v skladu z arabskim običajem, bojevale skupaj z moškimi v bitkah. Koran sicer predpisuje neko obliko ločitve in zakritosti za prerokove žene, toda nikjer ne zahteva zakrivanja vseh žensk ali njihovo ločitev v posamezne dele hiše. Te navade so sprejeli tri ali štiri generacije po Mohamedovi smrti. Muslimani so tisti čas posnemavali grške kristjane v Bizancu, ki so dolgo zakrivali in ločevali ženske na ta način. Zagovarjali so tudi njihovo krščansko sovražnost do žensk. Koran prikazuje moškega in žensko kot partnerja pred bogom, z enakovrednimi dolžnostmi in odgovornostmi. (Armstrong, 2000: 14)

3. PRIMERJAVA OBRAVNAVE ŽENSK V KORANU IN HADISIH

Kot smo videli, islamska tradicija ne izhaja iz enega samega vira, temveč so pomembni vsi: Koran – knjiga razodetja, za muslimane 'božja beseda', suna – praktični Mohamedovi napotki, hadisi – govori, pripisani Mohamedu, fikh – sodstvo in šarija – zakonik, ki uravnava vsa področja muslimanovega življenja. Čeprav so vsi ti viri prispevali k temu, kar je islamska tradicija, ne tvorijo koherentnega predpisa, iz katerega bi izhajale islamske norme. Veliko je primerov nekonsistentnosti med različnimi viri in celo znotraj virov samih. Tak primer so hadisi. Zato je neprimerno govoriti o islamski tradiciji kot o enotni in enoviti. Potrebno je pogledati ločeno vse njene različne komponente preden delamo iz te tradicije posplošitve.

Od vseh teh virov sta najpomembnejša Koran in hadisi. Pravzaprav je Koran pomembnejši, za muslimane je to primarni vir islama, ki ima absolutno avtoriteto. Od zgodnjih dni islama

naprej, pa so »hadisi leča, skozi katero se vidijo in interpretirajo besede islama«. (Hassan, 1997: 39)

V nadaljevanju bom z analizo dveh svetih tekstov - Korana in hadisov - pogledala posamezne segmente družbenega življenja, predvsem pojmovanje odnosa do žensk. Vendar bi tu poudarila, da ta pristop obravnava le deklarativno raven. Ta raven pa ne sovpadata nujno s praktično. Včasih sta deklarativna in praktična raven identični, včasih le sovpadata in včasih sta si kontradiktorni. Mene bo zanimalo samo, kako so določene tematike zapisane v Koranu in hadisih, zavedam pa se, da je v praksi lahko velikokrat drugače. Kot smo videli, predstavljata Koran kot tudi hadisi ideal, vzorec obnašanja in verovanja v muslimanski družbi. Zanje so to direktna odkritja, za katera si alah želi, da so realizirana na Zemlji. Zato sta to tako spoštovani knjigi. Prva islamska zahteva je seveda verovanje, druga pa so dejanja. Obe zahtevata določen odnos do življenja, do drugih človeških bitij, do celega sveta. To pa vodi do razvoja določenega tipa osebnosti, človeške interakcije, spoštovanja, družinskega življenja, vedenja in življenjskih navad. V islamu namreč temeljijo vsi odnosi v vsakdanjem življenju prav iz religiozних načel. Zato bom natančneje pogledala, kaj pravita Koran in hadisi o odnosu med moškim in žensko, o ženski kot materi v družini, poroki in zakonu, poligamiji,⁵ prešuštvovanju, ločitvi, ter o dedovanju, izobraževanju, zakrivanju in sekluziji⁶.

3.1 OSNOVNI MODEL PRIMERJANJA

enakopravnost <—| | | | | | | | | | | | | | | | | |—> patriarhalnost

V svojem modelu primerjanja bom omenjene teme v obeh tekstih skušala uvrstiti na linijo enakopravnost - patriarhalnost. Patriarhalnost je »sistem družbenih struktur in navad, v katerem moški dominirajo, zatirajo in izkoriščajo ženske«. (Walby v Giddens, 2001: 116) Giddens meni, da so vse znane družbe patriarhalne, čeprav obstajajo variacije v stopnji in naravi moči moških, v primerjavi z ženskami. (Giddens, 2001: 695) Patriarhalnost je torej

⁵ Natančneje, zanimala me bo poliginija.

⁶ Sekluzija pomeni prepoved druženja ženske zunaj najožjega sorodstva. (Smrke, 2000: 277)

tip družine, v kateri je vsak moški nadrejen ženski, kot je tudi vsak starejši moški nadrejen mlajšemu. (Južnič, 1998:45)

Enakopravnost pa izhaja iz načela enakosti, katerega moralno-etični pomen je družbenonravni oz. družbenopolitični ideal izenačenosti oz. enačenja vseh ljudi glede pravic in dolžnosti. Johnson opredeljuje koncept enakosti na tri načine: 1.) nanaša se na delitev skupnih človeških dobrin in s tem tudi enak družbeni položaj pred zakonom, 2.) nanaša se na enakost možnosti, kjer imajo vsi enako svobodo do iskanja izobrazbe, usposabljanja in dela in s tem tudi do uporabe le-tega, ter 3.) nanaša se na razmerje med dosežki in pogoji, kjer imajo ljudje dostop do podobne delitve osnovnih virov, kot so hrana, zavetišče, zdravstvena oskrba in prosti čas. (Johnson, 2000: 107, Struk, 1999: 78)

Vendar pa imajo vse človeške družbe, od najpreprostejših do najbolj kompleksnih, neko obliko družbene neenakosti. Včasih je težko ločiti 'naravne' (biološke) od 'umetnih' (družbenih) pojavov družbene neenakosti. To še posebej velja za definiranje spolne neenakosti, saj nekatere biološke razlike determinirajo človeške sposobnosti. (Fulcher in Scott, 1999: 553) V vsakem primeru pa je potrebno ločiti, ali gre za udejanjanje enakosti v družbenem življenju ali pa le za njeno idejno manifestacijo.

V primerjalni analizi Korana in hadisov bom upoštevala naslednje teme in kriterije:

- TEMA: odnos med moškim in žensko

kriterij: (ne)enakost pri nagovarjanju moškega in ženske v tekstih; pozorna bom tudi na različni vlogi, ki ju imata moški in ženska

- TEMA: mati in oče v družini

kriterij: primerjava (ne)enakosti funkcij obeh staršev

- TEMA: poroka in zakonska zveza

kriterij: ugotavljanje (ne)enakosti pravic in dolžnosti moža in žene v zakonu

- TEMA: poligamija

kriterij: ali so Koran in hadisi naklonjeni poligamiji

- TEMA: prešuštvo

kriterij: (ne)enakost kazni za prešuštvo za moškega in ženske

- TEMA: ločitev

kriterij: (ne)enakost v zahtevi po ločitvi

- TEMA: zakrivanje

kriterij: (ne)enakost moškega in ženske pri tem

- TEMA: sekluzija

kriterij: (ne)enakost pri določitvi sekluzije za moške in ženske.

-

- TEMA: dedovanje

kriterij: (ne)enakost moškega in ženske pri dedovanju

- TEMA: izobraževanje

kriterij: (ne)enakost moškega in ženske pri izobraževanju

3.2 ODNOS MED MOŠKIM IN ŽENSKO

3.2.1 Koran

Ally trdi, da islam ne primerja moških in žensk, kot tudi ne sprejema, da sta lahko dva človeka povsem enaka. Po njegovem je vsak edinstven, moški in ženska pa naj bi imela enake verske, etične in civilne, državljske pravice, kot tudi dolžnosti in odgovornosti.

»Kdorkoli naredi dobro delo, naj je to moški ali ženska in pri tem veruje v Boga, mu bomo dali, da preživi v lepem življenju /.../ « (Koran 16,97)⁷

Za muslimane imata moški in ženska dve različni, vendar komplementarni funkciji. Funkcija ženske je skrb za dom in razvoj otrok. Moška funkcija pa je zaščita družine, zaslužek za preživetje in vsesplošna odgovornost. Vsaka zahteva drugačno fizično, psihično in čustveno komponento v moškem in ženski. Za islam so te razlike pomembne za samoizpolnitev obeh spolov. Obe vlogi naj bi bili enako izpostavljeni etično - moralnim normam in naj bi zahtevali vso inteligenco, talent, energijo in trud, ki jih posameznik premore. (Ally, 1996: 254)

3.2.2 hadisi

⁷ Prva številka pomeni suro, poglavje, druga pa ajet, verz.

Nekateri verzi v hadisih govorijo o ženskah in moških dokaj enakopravno.

»Bojte se Alaha glede žensk! Vi imate pri njih svoje pravice, a one imajo pri vas svoje pravice.« (213)

Naslednji verz govori o tem, kako je bila ustvarjena ženska. To bom sicer obravnavala podrobneje v zadnjem poglavju, toda tu si poglejmo primer iz hadisov:

»Priporočam vam, da bodite pozorni do žensk, saj je ženska ustvarjena iz krivega rebra, katerega vrh je najbolj ukrivljen. Če ga poskušaš izravnati, ga boš zlomil, a če ga ne boš zravnal, bo ostalo zvito. Zato bodite pozorni do žena!« (380)

Tudi naslednji verzi nam govorijo o nujni podrejenosti žensk moškim:

»Biti pokoren ženskam in zadovoljevati njihove potrebe – prinaša kesanje.« (1003)

»Ne bojim se za svoje naslednike, da bi jih mogla zadeti večja nesreča kot je zlo, ki ga lahko prizadenejo ženske in alkohol.« (1392)

»Moški so vedno trpeli, kadarkoli so bili podrejeni ženskam.« (1855)

»Če bi že komu ukazal, da se pokloni komu drugemu, bi ukazal ženi, da se podredi možu.« (1333)

»Po moji smrti možem ne bo ostala večja skušnjava od tiste, v katero ga bodo pripeljale ženske.« (1404)

3.3 MATI IN OČE V DRUŽINI

3.3.1 Koran

Osrednja institucija v muslimanski družbi je družina. Iz družine izhajajo enaki vzorci medosebnih odnosov kot so v celotni družbi. Organizirana je tako, da deluje kot majhna družba. Tako vsak posameznik igra pomembno vlogo in ima pomembne dolžnosti.

»Človeku smo naročili, da mora spoštovati svoje starše. Mati ga je dolgo nosila, ga dve leti dojila. Zato bodi hvaležen Meki in svojim staršem.«(31,14)

Po mnenju Ally-ja igra ključno vlogo v družini prav mati. V muslimanski družbi ni potrebno, da je mati zaposlena in da skrbi za finančne potrebe družine. Ona skrbi za gospodinjske zadeve, za razvoj otrok in čuva moževo posestvo. To ne pomeni, da si ne sme zgraditi poklicne kariere, vendar imata dom in družina prednost, pravi. Za preživetje družine mora poskrbeti mož. Tudi če se ona zaposli in ima svoje prihodke, so le-ti njena last in za njeno uporabo in njen mož nima pravice do njihove uporabe. Ally meni, »da je ženska vloga pomembna in odgovorna, da ima ženska status v družbi, saj naj bi bila njena vloga najpomembnejša od vseh – oblikovanje prihodnje generacije družbe«. (Ally, 1996: 234)

3.3.2 hadisi

Tudi hadisi govorijo z velikim spoštovanjem o ženski kot materi, saj naj bi ženske, ki ostanejo z otroki po moževi smrti, odšle v raj - *dženet* in bile z alahom.

*»Ženska, ki ostane pri svojih otrocih (po moževi smrti), bo z menoj v raju (Dženetu).«
(181)*

*»Največ pravice nad ženo ima njen mož, a največ pravice nad moškim ima njegova mati.«
(97)*

3.4 POROKA IN ZAKONSKA ZVEZA

3.4.1 Koran

Poroka je v islamu dolžnost. Za muslimane je to družbena pogodba, ki ima božje sankcije. Ni zakrament, ampak prej legalna zveza med moškim in žensko. Ta zveza naj bi ustvarjala trajnost in odgovornost odnosov in sprejetje medsebojnega dogovora med zakoncema, da bosta živela skupaj, v skladu z načeli islama.

»Eden od božjih znakov je tudi, da je za vas ustvaril družice, da se pomirite pri njih, in med vama je ustvaril ljubezen in usmiljenje.« (30,21)

Poroka zahteva veliko medsebojnih pravic in dolžnosti. Zakon naj bi bil odnos med dvema osebama, ki si delita podoben pogled na življenje in moralo. Zato za muslimana v splošnem ni dovoljeno, da se poroči z nemuslimanom. Izjema je, da se moški lahko poroči z judinjo ali kristjanko, saj naj bi muslimani, judje in kristjani verjeli v knjigo razodetja in s tem tudi imeli

skupen pogled na življenje. Vendar pa se muslimanka ne sme poročiti z judom ali kristjanom, razen če on prestopi v islam. Tu se že vidi, da ženska nima enakih pravic kot moški.

Prepovedano se je tudi poročiti s poganom, če se ta ne spreobrne v islam:

»Ne ženite se z mnogobožkami dokler ne postanejo vernice! Sužnja, ki veruje, je boljša od mnogobožke, čeprav vam je všeč! Ne možite svojih žensk z mnogobožci, dokler ti ne postanejo verniki. Še suženj, ki veruje je boljši od mnogobožca, čeprav vam je všeč! Taki kličejo Pekel, a Alah s svojo zapovedjo poziva v raj in odpušča. Tako pojasnjuje svoje zapovedi ljudem, da bi razmislili.« (2,221)

Ob sklenitvi zveze morata biti prisotni vsaj dve priči. Moški mora dati ženi darilo - *mahr*, ponavadi v obliki denarja, ki pa je izrecno samo v njeno korist.

»Dajte ženam poročna darila z veseljem, in če vam one dajo kaj od tega darila, uživajte v tem!« (4,4)

V zakonu naj bi oba zakonca ohranila svoje osebne pravice; žena naj bi bila samosvoja oseba, ne pa privesek moža. Ona ima vso pravico do lastnine, na voljo ji je njeno imetje in zaslužki tudi po poroki. Ko se poroči, ohrani svoj dekliški priimek, ne prevzame moževega. Oba partnerja bi se morala truditi za skupno življenje v harmoniji in medsebojnem spoštovanju. (Ally, 1996: 230,231)

»/.../ One (ženske) so vaša obleka in vi ste njihova obleka. /.../« (2,187)

Zakonska zveza zahteva tudi, da oba zadovoljita drug drugemu seksualne potrebe. Tudi ta del življenja bi morala uživati tako, da sta užitek in odgovornost povezana drug z drugim. Koran pravi poroki grad, v nasprotju z 'življenjem v razuzdanosti'. Islam dovoli

partnerjema številne možnosti uživanja znotraj zakona, vendar pod pogojem, da »ne prestopita meje naravnega, ki jo je jasno začrtal bog«. (Kurdić, 2003: 25)

»Vaše žene so vaša obdelana polja, zato obdelujte svoja polja, kakor želite. Vendar naredite kaj tudi za svoje duše. Bojte se Alaha, kajti vedite, da se boste srečali z Njim. In veselijo naj se verniki!« (2,223)

Prvi del tega ajeta, kjer obravnava ženske kot brazde, obdelovane zemlje, je po mnenju muslimanov, pogosto napačno interpretiran. »...Pojdite k svojim njivam kakor želite.« Ta fraza »kakor želite« napeljuje na misel, da imajo lahko moški seksualni odnos z ženami kadar hočejo in kakor hočejo. Vendar pa je metafora njive rezultat primitivnega, prvobitnega mnenja o spolnem odnosu kot sejanju semena. Zasledila pa sem tudi, da ostaja metafora, ki primerja žensko z zemljo, saj obstaja ženska z rojevanjem otrok simbol ohranjanja vrste in garancija družbe. (Ture, 1982: 16) Že drugi del ajeta napeljuje na to, da naj bi bil seksualni odnos dejanje pobožnosti, spoštovanja. »...vedite, da ga boste srečali.« Torej naj bi med spolnim odnosom srečali alaha. (Parrinder, 1996: 157)

Res pa je, da je v omenjenem ajetu opaziti, da nagovarja le moške, naj gredo k svojim ženam; govori, kaj pomeni moškemu ženska, ne pa, kaj pomeni moški ženski. Ni simetrije v obe strani, ne govori obema.

Spolni odnos med menstruacijo je strogo prepovedan.

»Vprašajo te o mesečnem perilu. Reci: To je nečisto! Bodite čim dlje od žena ob mesečnem perilu! Ne približujte se jim, dokler se ne očistijo! Ko se očistijo, tedaj se, kot vam je Alah ukazal, približajte. Alah res ljubi tiste, ki se pokorijo in tiste, ki se očistijo.« (2,222)

Islam strogo prepoveduje poroko s krvnimi sorodniki po materini in očetovi strani. V predislamski družbi so se moški lahko poročili z očetovimi ženami in tudi z dvema sestrama naenkrat, toda oboje je zdaj med muslimani prepovedano.

» Ne poročajte se z ženskami, s katerimi so bili poročeni že vaši očetje /.../. Ker to je res nemoralno in grdo dejanje« (4,22) »Prepovedane so vam vaše matere, hčere, sestre, tete po materini strani, tete po očetovi strani, hčere bratov, hčere sester, matere po mleku, /.../, matere vaših žena, /.../ (4,23)

Tu je treba omeniti še začasni zakon – *muta*, ki je bolj znan med šiiti. Moški sklene začasno poroko z žensko in jo ob odpuščanju nagradi. *Muta* se sklicuje na Koran (4,28). Naj bi nastala zaradi dolgih in pogostih karavan daleč od doma.

3.4.2 hadisi

Kljub temu, da je poroka škoda za sveto institucijo, je v osnovi to dogovor. Tako Koran kot hadisi govorita o poroki kot dogovoru. Privolitev obeh, moškega in ženske, je eden izmed pogojev za veljavnost poroke v islamu. Veljavnost poroke pa je tudi odvisna od sposobnosti posameznika za dogovor; v skladu z islamskim zakonom morajo biti osebe polnoletne in sposobne razsojanja. Poroka naj bi pomenilo resno prizadevanje obeh partnerjev in zahtevala toleranco, da se živi skupaj in s tem prispeva k družbi. (Huršid, 1989: 37)

»Ženite se, saj vam žene resnično prinašajo blagoslov v hišo. (Ne bojte se stopiti v zakon zaradi preskrbe).« (675)

»Ženite se z ženskami, ki so vam drage in ki so plodne, saj bom jaz ponosen na vašo številčnost – za razliko od drugih naslednikov.« (676)

Tudi hadisi govorijo o nujnem poročnem darilu, ki ga dobi žena ob sklenitvi zveze.

»Največji greh naredi pri Alahu moški, ki se z neko žensko poroči, a ko nasiti svoje užitke, jo nažene, ne da bi ji dal njeno poročno darilo (mahr); /.../ » (421)

Ponos in ugled moža je v največji meri odvisen od ženinega obnašanja, zato je tako pomembno, kako se žena obnaša do moža.

»(Žena!)Pazi kakšen položaj imaš pri svojem možu, kajti on ti je Raj in Pekel!« (628)

»Ko žena, s katero je bil mož zadovoljen, umre, bo šla v Raj.« (183)

Pomembna pa so pravila, ki veljajo za vsakega posebej, za moža in ženo:

»Dolžnosti žene do moža so:

- *da se ne izmika njegovi postelji*

- da izpolni besedo in prisego, ki jo je dala
- da prijazno sprejema njegove želje
- da ne hodi iz hiše brez njegovega soglasja
- da ne dovoljuje vstopati v hišo osebi, ki je mož ne mara.« (779)

»Dolžnosti moža do žene so:

- da jo vzdržuje kadar je to potrebno
- da jo oblači
- da je ne muči in
- da je ne graja ali se nanjo jezi (na javnih mestih) razen doma.« (782)

Vendar za ženo obstajajo še nekatera pravila:

»Najboljša soproga je tista žena, ki se razveseli, ko jo pogledaš, ki te posluša, kadar se s čim obrneš nanjo in ki varuje sebe in tvojo posest, kadar si odsoten.« (840)

»Žena, ki brez neopravičenega razloga zavrne moža, ko jo povabi v posteljo, jo bodo angeli –meleki preklinjali do zore.«(295)

Vendar pa opazimo, da hadisi govorijo tudi o lepšem obnašanju do žensk:

»Kadar ima kdo od vas zakonski odnos s svojo soprogo, naj se ne oddaljuje od nje dokler tudi ona ne zadovolji svoje potrebe.« (277)

» /.../ Velikodušni in pozorni so do svojih žena le plemeniti ljudje, a ponižujejo in zasramujejo žene le tisti, ki so slabi in nizkotne nravi.« (831)

»Najboljši so med vami tisti, ki lepo ravnajo s svojimi ženami in hčerami.« (832)

»Ves ta svet (življenje) je začasno uživanje, a najboljši užitek (tuzemsko zadovoljstvo) je dobra in poštena žena.« (857)

3.5 POLIGAMIJA

3.5.1 Koran

Veliko je torej verzov v Koranu, ki opisujejo odnos islama do spolnosti. Eden največkrat citiranih (4,3) govori o omejitvah ali morebitni spodbudi moškim, da imajo lahko dve, tri ali štiri žene.

»Če se bojite, da ne boste pravični do sirot, se poročajte z ženskami, ki vam ugajajo, z dvema, s tremi in celo s štirimi, če pa se bojite, da ne boste mogli biti pravični do njih, tedaj se poročite le z eno /.../. Tako je najbolj pravično, da ne boste storili nasilja.« (4,3)

To je edini verz v Koranu, ki omenja poligamijo (poliginijo) in treba je opozoriti, da je ne spodbuja, ampak jo dovoljuje le v posebnih pogojih. To je bilo povezano z islamskimi problemi, ko so bile ženske številčnejše od moških, npr. po vojnah ali ob neenakem razmerju rojstev. V takih situacijah naj bi bilo v interesu družbe in tudi žensk samih, da so postale žene mož, ki so že imeli žene, namesto da bi preostanek življenja preživele same, prikrajšane za zakon, ljubezen, materialno varnost in materinstvo. Torej, če moški ne more zagotoviti, da bo ravnal z vsemi ženami enako in pravično, ne samo v materialnem smislu pač pa tudi v ljubezni in naklonjenosti, se ne sme poročiti z več kot eno ženo. Zaradi tega tudi muslimani večinoma ne živijo v poligamiji. (Parrinder, 1996:156)

Torej vidimo, da je bila poligamija dovoljena v starejših časih in v določenih okoliščinah. Nemogoče je biti čisto pravičen in ravnati enakopravno do vseh žen, o čemer govori tudi Koran in s tem napeljuje naj se moški poročil le z eno ženo. Koran je torej bolj naklonjen monogamiji.

»Ne boste mogli enako pravično ravnati z vsemi svojimi ženami, četudi bi se trudili. Zato ne bodite preveč naklonjeni eni ženi, da ne zanemarite drugih /.../« (4,129)

To poglavje pa odpira tudi problem sirot, skrb zanje in njihovo lastnino, ki so jim jo vzeli in deklicam sirotam prepovedali poročiti se.

»Dajte sirotam njihovo imetje in ne zamenjajte dobrega za zlo ter ne trošite njihovega imetja skupaj s svojim. To bi bil res velik greh!« (4,2)

3.5.2 hadisi

V hadisih nisem nikjer zasledila da bi omenjali poligamijo. Vedno ko govorijo o poroki, zakonu, možu in ženi, jo očitno navajajo kot monogamno.

3.6 PREŠUŠTVOVANJE

3.6.1 Koran

V islamu ima seksualni odnos funkcijo čustvene zadovoljitve ter ohranjanja človeške eksistence, treba pa ga je varovati kot 'darilo boga', božjega zaupanja, meni Ally. Da bi se ohranila pomembnost, resnost in vrednost seksualnega odnosa in se zagotovilo odgovorno obnašanje do njega, islam prepoveduje spolni odnos izven zakona. Seksualni odnos med moškimi in žensko, ki nista poročena, je strogo prepovedan. Pri tem ni pomembno, ali ima eden ali imata oba udeleženca svoje soproge ali sta neporočena. (Ally, 1996: 228) V primerih nezvestobe ni dovolj le partnerjev sum, ampak morajo obstajati štiri verodostojne priče. Sodstvo bo naložilo takim osebam kesanje in če se iskreno pokesajo, jim bo bog odpustil.

»In kaznujte med vami oba, moškega in žensko, ki grešita, če pa se pokesata in poboljšata, ju ne kaznujte! Bog sprejema kesanje in je milosten!« (4,16)

»Prešuštnici in prešuštniku, vsakemu od njiju, naložite sto udarcev z bičem. Njihovemu kaznovanju naj prisostvuje skupina vernikov.« (24,2)

3.6.2 hadisi

»Greši vsako oko, ki gleda kar je prepovedano, saj s tem naredi dejanje prešuštva. Ženska, ki se nadišavi in lepo obleče, z namenom, da bi zavajala skupino ljudi, mimo katerih bo šla, greši, zaradi takega ravnanja (ki bi zmogla izzvati poželenje in pripeljati v grešnost).« (1183)

»Kadar človek naredi dejanje prešustva, ga zapusti vera in mu visi nad glavo kot hlad. A ko prešustvovanje opusti in se iskreno pokesa, se mu vera vrača v srce.«(306)

»Onega, ki prešustvuje z ženo svojega soseda, Alah na sodni dan ne bo pogledal. /.../ » (892)

»Nezakonski otrok ne nosi nobene odgovornosti (posledic) za greh svojih staršev.« (1372)

»Za malikovalstvom ni večjega greha kot je odnos moškega z žensko, ki mu ni dovoljena.« (1439)

3.7 LOČITEV

3.7.1 Koran

Ker poroka v islamu ni čisto verska institucija, Koran dopušča ločitev, toda razlogi morajo biti upravičeni in osnovani na zakonu. Islam naj bi poskrbel, da je ločeni ženi olajšan položaj in zagotovljeno preživetje, kolikor je to mogoče. V vseh primerih ločitve, razen ženine nezvestobe, je mož dolžan ženi dati poročno darilo in ji pomagati preživeti vsaj tri mesece. Odslovljena mora biti prijazno.

»Ko zapustite žene in ko preteče njihov čas čakanja, tedaj jih dostojno zadržite ali se dostojno ločite od njih! Ne prizadevajte jim škode ali nasilja! /.../ « (2,231) »Naj matere dojijo svoje otroke dve polni leti, če želijo, da bo dojenje popolno. Oče otrok je dolžan hraniti in oblačiti žene. Nihče se ne sme obremenjevati s to dolžnostjo. Ne mati, ne oče otrok ne smeta biti prikrajšana za svojega otroka /.../ «. (2,233)

»Zapuščenim ženskam pripada dostojna oskrba! To je dolžnost bogaboječih.« (2,241)

Z ženinega stališča lahko opravičijo ločitev naslednje situacije: če ona dolgo časa ne ve, kje je mož, če je dolgo zaprt ali ujet pri sovražnikih, če zavrne preskrbo zanjo, zaradi velike revščine, impotence. Oba partnerja lahko zahtevata ločitev zaradi zapustitve, kronične bolezni, duševne bolezni, slabega ravnanja, nemoralnosti, nepravilno sestavljene poročne pogodbe. Zanimivo je dejstvo, da ima žena lahko več razlogov za zahtevanje ločitve in večkrat jo lahko opraviči kot mož.

Pred dejansko ločitvijo morajo preteči trije meseci čakanja. To obdobje je testno: če se ugotovi, da je ženska noseča, do ločitve ne sme priti. Tako naj bi imela zakonca še čas, da se premislita, otrok pa ni nezakonski. Tudi v tem obdobju bi morala biti ženska ljubeče obravnavana.

»Ločene ženske morajo čakati na ločitev tri mesečne cikluse. Ni jim dovoljeno skrivati, kar je Bog ustvaril v njihovih maternicah, če verjamejo v Boga in v Sodni dan. Njihovi možje imajo pravico, da se pobotajo z njimi, če hočejo storiti dobro delo. /.../« (2,228)

Da bi Koran še otežil ločitev, predpisuje, da se mož ne more ponovno poročiti z ženo, od katere se je ločil, dokler se ona ne poroči z drugim in jo ta dokončno pusti.

»Če mož ponovno pušča ženo, mu ni dovoljeno ponovno jo vzeti v zakon, vse dokler se ne poroči z drugim. A če jo ta drugi odpusti, ni greh, če se drug k drugemu vrneta /.../ « (2,230)

Ločitev se mora izvršiti pred dvema pričama. Ženska se ne more ločiti med mesečnim ciklusom. Mož lahko prvič oznani ločitev po tem, drugo po naslednjem ciklusu in po tretjem mesečnem ciklusu zadnjič razglasi ločitev. Če se ugotovi, da je ženska noseča, se ločitve ne sme izvesti do rojstva otroka. (Ally, 1996: 237, Hadžić, 1987: 201)

3.7.2 hadisi

»Žena, ki zahteva od svojega moža ločitev, brez upravičenega razloga, ne bo šla v Raj.« (180)

3.8 ZAKRIVANJE

3.8.1 Koran

Isolacija žensk je obstajala že veliko stoletij pred Mohamedom. Mohamed je ni uvedel, niti se ženske za časa njegovega življenja niso zakrivale. Do njega naj bi hodile svobodne in odkrite, se z njim pogovarjale, ga prosile za nasvet ter ga spremljale na potovanjih in vojnih pohodih. Do zakrivanja ženskega obraza je prišlo mnogo kasneje. Ko so Arabci

prišli v stik z drugimi vzhodnimi narodi, v prvem stoletju islama, se je začelo nasprotovati ženski svobodi. Pri tem so se sklicevali na nekatere ajete iz Korana. Dva se nanašata na pokrivanje sramnih mest, eden na pokrivanje nasploh.

»Reci vernicam, naj spustijo svoje poglede in naj skrivajo svoje spolne organe ter kažejo od svojih delov telesa le tisto, kar je potrebno. /.../« (24,30) »in naj kažejo svoje okrase le svojemu možu, očetu, tastu, sinovom, pastorkam, bratom /.../ in naj med hojo ne udarjajo z nogami, da se ne bi izvedelo za okrase, ki jih skrivajo. « (24,31)

Naslednji se nanaša na pokrivanje nasploh: *»O prerok, reci svojim ženam in hčeram ter ženam vernikov – naj si oblečejo ogrinjala! Tako bodo laže prepoznavne in ne bodo nadlegovane.« (33,59)*

Hadžić meni, da so 'divji in nebrzdani' beduini takrat hodili naokoli napol nagi in Mohamed naj bi jim moral stalno govoriti, naj se oblačijo dostojno in skrivajo telo. Od takrat naprej naj bi si verniki začeli pokrivati spodnje dele, noge, medtem ko so prsi, vrat in glava ostali nepokriti. Zaradi močnega, žgočega arabskega sonca je moral ukazati pokrivati tudi te. (Hadžić, 1987: 206) Zakrivanje ni bilo toliko razširjeno pred selitvijo islamskega centra v Bagdad. Vendar pa se je takrat zastor, ki v Koranu pomeni vrsto razmejitve prostora, počasi preselil na ženski obraz. Med prvimi motivi naj bi bila tu še želja bogatih žensk po ekstravaganci in varnosti pred nadlegovanjem. (Smrke, 2000: 277)

3.8.2 hadisi

Koran in hadisi omenjajo žensko zakrivanje ob odhodu iz hiše. Pred tistim, ki ji ni *mahrem* – bližnji sorodnik, se ne sme pojaviti niti odišavljena, niti pokazati svojega nakita.

»Dve vrsti ljudi bodo stanovalci Pekla in jaz jih po tuzemnem življenju ne bom več hotel videti:

- ljudje, v rokah katerih so biči, debeline kravjih repov, ki tepejo druge in

- ženske, ki nosijo prosojno obleko, kot da so gole in obračajo obraz od Alahovih zapovedi /.../ (983)

3.9 SEKLUZIJA

3.9.1 Koran

O kakšnem izrecnem ukazu popolne izolacije in izključenosti ženske iz moške družbe v Koranu ni sledu. Ženske so v času Mohameda svobodno prihajale v stik z moškimi, se z njimi sprehajale po ulici in hodile z njimi v mošeje in druge družbene institucije. Drugače je bilo z Mohamedovim ženami. Mohamedovim obiskovalcem je bilo prepovedano vstopiti v njegovo hišo brez predhodnega naznanila. Niso smeli nič spraševati žensk, razen če so bile za zaveso. Mohamedovim ženam so rekli, da niso kot navadne ženske, da morajo ostajati v svojih hišah.

(Parrinder, 1996: 174)

»O žene Prerokove! Ve niste kot ostale ženske! Če se bojite Alaha, ne pritegujte pozornosti s svojim govorom /.../« (33,32)

3.9.2 hadisi

Ženska ne sme iti na samo z nikomer, ki ji ni 'mahrem'⁸. Ne sme iti nikamor s tujim moškim, ker je osamitev s tujcem prepovedana - *haram*. Ne sme se tudi rokovati in ne potovati z nekom, ki ni mahrem.

»Varujte se biti na samem z ženskami! /.../« (594)

»Varujte se razgovora na samem in oddaljevanja s tujimi ženami! Saj je nemogoče, da gre moški na samo z žensko, ki mu ni mahrem (v sorodu), a da si je ne poželi ali ne pomisli na prepovedano.« (606)

» /.../Obvladajte se do tujih žena, pa se bodo tudi drugi do vaših. /.../ « (641)

»Naj žena ne potuje niti dva dni brez moža ali bližnjega sorodnika (s katerim se ne more poročiti).« (1881)

⁸ Mahrem so v islamu tisti, s katerimi se je prepovedano poročiti in imeti z njimi odnos; to so krvni sorodniki in sorodniki po mleku. Mati po mleku je tista ženska, ki doji tujega otroka, ne glede na to ali živi z njim ali ne. Njen mož je oče po mleku in njuni otroci so bratje in sestre po mleku. (Huršid, 1989:41)

»Žene niso dolžne pozdravljati se (in rokovati se z moškimi, s katerimi niso v sorodu), niti ni obvezno jih pozdravljati (se rokovati).« (1367)

3.10 DEDOVANJE

3.10.1 Koran

Mohamed je hotel izkoreniniti običaje, zaradi katerih ženske niso bile svobodne in neodvisne. Zato je spremenil določila o dedovanju – dekleta so dedovala, čeprav polovični delež kot so ga dobili fantje.

»Alah vam ukazuje, da pri dedovanju vaših otrok moškemu pripada del, kot ga dobita dve ženski; če so dediči ženske, podedujejo dve tretjini zapuščine umrlega; če je dedič en ženski otrok, dobi polovico zapuščine /.../. « (4,11)

V tistem času je bil to velik napredek, a hud šok za beduine. V arabski družbi je to pomenilo smrtni udarec plemenski ureditvi. Če so ženske lahko postale neodvisne, so se lahko poročile zunaj plemen. Ženske so dobile pravico do lastnine in dedovanja, to pa so bile pravice, ki so bile prej namenjene le moškim. (Delcambre, 1994: 106)

»Moškim pripada del tega, kar so pustili starši in sorodniki in ženskam pripada del tega, kar so pustili starši in sorodniki; pa naj bo tega malo ali veliko, njima določeni del.« (4,7)

3.10.2 hadisi

Tudi glede dedovanja nisem v hadisih, katere sem jih brala, zasledila ničesar.

3.11 IZOBRAŽEVANJE

3.11.1 Koran

V islamu dela muslimane muslimane prav njihova kultura, družbeno obnašanje in izobrazba. Alah naj bi ustvaril človeka da se trudi in bori. Tako se začenja izobrazba že od rojstva naprej. Dolžnost muslimanov je, da se posvetijo izobrazbi, kot celotnemu projektu

v življenju, kamor spada tudi solidarnost v družbi, pomoč nemočnim. V veri pa ni nobene prisile. Ture meni, da je dolžnost vsakega muslimana in muslimanke, da išče znanje. Tako naj bi islam spodbujal vse ljudi, da se učijo, kako bi postali bolj zreli in boljši v svojem obnašanju. (Ture, 1982: 46)

»/.../ *In reci: 'Gospodar moj! Povečaj mi znanje'« (20,114)*

3.11.2 hadisi

Ženska in moški sta dolžna iskati znanje, ki jima bo koristilo v veri in sicer v življenju. Tako lahko vidimo, da ne glede na spol, hadisi spodbujajo vse ljudi k izobrazbi.

» /.../ *Iskanje znanja je dolžnost vsakega muslimana.*« (615)

4. SKLEPI PRIMERJAVE KORANA IN HADISOV

V nadaljevanju bom naredila primerjalno analizo Korana in hadisov in skušala ugotoviti, kakšne so razlike v pojmovanju odnosa do ženske ter v pojmovanju posameznih tem.

4.1 ODNOS MED MOŠKIM IN ŽENSKO

Koran je namenil ženskam celo poglavje, četrto suro, ki nosi naslov »Ženske« (*En Nisa*), pa tudi v drugih poglavjih jo pogosto omenja. Vendar pa hkrati ne obstaja tudi sura posebej za moške, kar nam odpira vprašanja. Ali Koran ženske s tem povzdiguje, kot menijo muslimani, ali so ženske morda potrebne posebne obravnave?

V 16. suri nagovarja moškega in žensko naj delata dobra dela in verujeta v boga, da bosta imela boljše življenje. S tem, ko nagovarja oba spola, kaže na neko enakopravnost moškega in ženske pred bogom.

Hadisi pa kažejo na bolj podrejen položaj žensk. To se kaže že v nagovoru, ki je največkrat namenjen le moškemu. Poleg tega jo primerjajo z upognjenim rebrom, ki se ga ne da izravnati. Če bi ga poskušal izravnati, se zlomi, sicer ostane krivo. Torej, ženska bo ostala

taka – kriva. Zaradi tega se priporoča moškim, da z ženskami ravnajo lepo. Se pravi, da jo imajo v osnovi za manj popolno osebo kot so oni. Tudi drugi verzi govorijo, da podrejenost moškega ženski pomeni kesanje in trpljenje, in opozarjajo na moško superiornost.

Vendar pa je v hadisih verz, ki govori, da imajo ženske pri moškem svoje pravice in moški pri ženski svoje. Verjetno je treba razumeti, da ima vsak svoje pravice, med seboj pa se le-te razlikujejo.

Opazila sem, da Koran opisuje odnos med moškim in žensko vseeno manj patriarhalno kot hadisi, saj je nagovor namenjen moškemu in ženski. V hadisih pa zasledimo večjo razliko pri nagovoru in opisovanju moškega in ženske ter tudi večjo podrejenost ženske moškemu.

V osnovi se moški in ženska razlikujeta po funkcijah, ki jih imata v življenju. Ti funkciji sta si različni, a komplementarni. Primarna odgovornost ženske je, da posveti vso pozornost domu in družini in vsemu kar zahteva operativnost in razvoj te institucije. Ženska je družbeno odgovorna za družino, kajti to je pravno in obvezno njena glavna skrb. Odgovornost za preživetje in vzdrževanje družine je popolnoma moška zadeva, zraven naj bi pomagal še pri izobraževanju in vzgoji otrok. Skupaj z ženo, naj bi s svojima vlogama v družini delovala optimalno. »To je tudi namen porazdeljenih vlog, aktivnosti in odnosov, pomembnih za skladno delovanje na različnih področjih družbe, kot tudi za moralno zdrav obstanek družine«. (Huršid, 1989: 23)

4.2 MATI IN OČE V DRUŽINI

Družina nasploh, je pomemben vir otrokovega razvoja in pri tem naj bi glavno vlogo igrala prav mati. Mati je, po mnenju nekaterih avtorjev, spoštovana oseba, saj si prizadeva ustvariti radostno družinsko življenje in dom kot zatočišče varnosti in miru. Znan arabski izrek pravi: »mama je šola« in ta zelo jasno kaže na pomembnost materine vloge v družini. Mati je otrokom zelo blizu, k njej se zatekajo, kadar imajo težave. Ona uživa 'avtoriteto' v gospodinjstvu in med člani družine. Njena vloga je notranji položaj družine. Moževa vloga pa je izven družine, uveljavlja se v zunanjem, javnem življenju. Žena (z otroci) je postala spoštovana. Ona mora vzdrževati tradicijo in jo prenašati na mlajše. Tako naj bi tradicija zagotavljala njemu in njej natančno določen prostor v družbi, družini ali skupnosti. (Lamberger-Khatib, 2000: 44)

Približno tretjina pravnih predpisov v Koranu se nanaša prav na družino. Celoten splet pravil in obveznosti, ki dajejo temelj družinskemu življenju, je usmerjenih na odnose, ki naj bi bili vzor, po katerem želi islam obvarovati posameznika in družbo. Takšni odnosi so med možem in ženo, med mladimi in starimi, med bližnjimi in daljnimi sorodniki... Muslimanska družina se po odnosih in dolžnostih razlikuje od drugih družin. Ni nuklearno organizirana družina staršev in otrok, temveč je širša in vzdržuje tri ali celo štiri generacije pod isto streho. (Huršid, 1989: 22)

Po Koranu se mora starše zelo spoštovati. Treba jim je biti poslušen in hvaležen, še posebej materi. Tudi hadisi govorijo z velikim spoštovanjem o ženski kot materi. V nekem verzu je mati opisana kot tista, ki ima največ pravic nad človekom, v drugem pa da bo mati, ki ostane po smrti očeta z otroki, prišla v raj. Vendar pa očetova vloga znotraj družine očitno ni tako jasno določena. Njegovo področje je zunaj družine. Tudi hadisi in Koran, ko je govora o družini, očeta posebej ne omenjata. Torej, mati in oče enakih funkcij nimata, kar pa še ne pomeni, da nimata enakovrednih funkcij.

Očitno je, da ko ženska postane mati, postane zelo spoštovana oseba. To sem zasledila tako v Koranu, kot v hadisih, tako da v obeh virih ni razlike. Oba jo opisujeta zelo spodbudno in spoštljivo. Na podlagi tega, bi lahko glede matere oba teksta uvrstila na stran enakopravnosti. Vendar pa je dejstvo, da ženska, šele takrat ko dobi otroke, postane spoštovana oseba, prej patriarhalno kot ne. Šele takrat naj bi stala enakovredno ob možu. Teksta očeta znotraj družine posebej ne omenjata, je pa vzdrževalec družine. Glede (ne)enakosti funkcij bi se tu težko opredelila, saj je vprašanje ali so neidentične funkcije tudi nujno neenakovredne.

4.3 POROKA IN ZAKONSKA ZVEZA

Islam priporoča poroko oz. zakonsko zvezo. Spolni odnosi zunaj zakona (tako neporočenih, kot če je eden poročen) so strogo prepovedani in tudi strogo kaznovani po islamskih predpisih. S tem naj bi partnerji prevzeli odgovornost za stabilno bivanje v družbi. Medosebni odnosi naj ne bi bili nekaj, kar bi bilo začasno in prehodno, ampak naj bi bili stalni. Iz prehodnih odnosov bi namreč sledile posledice, ki bi bile škodljive za družbo, a zakon pomeni nekaj resnega, z obeh strani partnerjev.

Tako v Koranu kot v hadisih sem opazila, da spodbujajo in priporočajo zakonsko zvezo. Čeprav je poroka v bistvu dogovor, ki zahteva privolitev obeh partnerjev, se zdi, da je zelo zaželena. V obeh primerih spodbujajo moške, da se poročajo, predvsem z ženskami, ki so plodne, saj so številni otroci tudi zelo zaželeni.

Oba vira tudi narekujeta moškim, da morajo ob sklenitvi zveze dati ženi poročno darilo - *mahr*, ponavadi v obliki denarja, ki je samo za njeno uporabo. Tako je žena s tem delno preskrbljena. Opazila sem, da se glede vprašanja poroke Koran in hadisi ne razlikujejo toliko, oboji jo spodbujajo. Vendar pa hadisi pišejo zelo različno glede ženske vloge v zakonu. Po eni strani pišejo o ženi, ki mora biti stalno pokorna možu, mu biti na voljo, ko si on to zaželi, upoštevati njegove želje... Po drugi strani pa se od moža zahteva lepo obnašanje do ženske, da mora zadovoljiti tudi njene potrebe ter da je največji užitek za moškega dobra in poštena žena.

Znotraj zakonske zveze so se oblikovala različna pravila, ki veljajo nekatera za ženske, nekatera za moške. Še posebej za žensko je zelo pomembno, kakšno mesto ima pri svojem možu. Eden od hadisov pravi, naj ženska pazi, kakšno mesto bo imela pri možu, saj je on njen raj (*džennet*) in njen pekel (*džehennem*). To kaže na močan dejavnik patriarhalnosti, ki je povezan z družinskim ponosom. Norme obnašanja so integralni del moške časti, ta je pa odvisna predvsem od obnašanja žensk v družbi. Ženska dolžnosti je, poleg doma in družine ter izražanja svojih želja in predlogov, tudi ohranjati zakonsko zvezo nedotaknjeno in močno. Žena se mora pokoriti možu in ga usmerjati na pravo pot. Moževo vzdrževanje družine ni le moralna ampak tudi državna dolžnost. Vloga moškega ter zvestoba obeh je podrejena višjemu zakonu, šariji. (Lamberger-Khatib, 2000: 41)

Glede na to, kako hadisi jasno določajo dolžnosti žene do moža (naj ne zavrača njegovega povabila v posteljo, ne hodi iz hiše brez njegovega soglasja, naj mu bo podložna...) ter da je mož njen 'raj' in 'pekel' bi jih nedvomno uvrstila na stran patriarhalnosti. Pravice in dolžnosti žene do moža so veliko strožje in bolj patriarhalno določene kot v Koranu. V Koranu sem pa opazila opisovanja zakonske zveze kot veliko bolj ljubeznive in predvsem vzajemne, tako da bi ga opredelila za bolj enakopravnega.

4.4 POLIGAMIJA

O poligamiji nisem v hadisih našla ničesar. Vse, kar je rečeno o poroki, zakonski zvezi in odnosih, je mišljeno kot odnos z enim partnerjem. Očitno je monogamija samoumevna. Tudi v Koranu je samo en verz, ki govori o mnogoženstvu, pa še ta ga ne spodbuja, ampak ga dovoljuje le v posebnih okoliščinah. Pogoj za zakon z več ženami je enaka pravičnost do vseh⁹. Koran pa v enem izmed verzov pravi, da je nemogoče biti do vseh svojih žen enako pravičen, tudi če bi to hoteli. Torej lahko sklepamo, da je tudi Koran bolj naklonjen monogamiji.

Res pa je, da kadarkoli je v islamu govor o poligamiji, je s tem mišljeno mnogoženstvo. Tudi če Koran ne spodbuja poliginije, nikoli ne omenja poliandrije. S stališča enakopravnosti, bi bilo potrebno razmisliti tudi o tem. Vendar, ker vseeno Koran napeljuje bolj k monogamiji, tega ne bi opredelila na stran patriarhalnosti.

4.5 PREŠUŠTVOVANJE

Huršid meni, da je islamska družba zgrajena na idealu in veri v močno moralno zavest, kjer prevladuje visoka stopnja družbene odgovornosti. Po njegovem mnenju celoten sistem prispeva k utrjevanju in vzdrževanju družine. Tako naj bi bila družina zaščitena tudi proti prešuštvu in izvenzakonskemu življenju v vseh njegovih oblikah. Prešuštvo je strogo prepovedano in si zasluži kazen, predpisano po zakonu. Vse poti, ki vodijo k temu, morajo biti zaprte in onemogočene. Zato obstajajo številni preventivni kriteriji, ki so postavljeni zato, da zaščitijo družino od slabih namenov. Nekateri se kažejo v naravi moralnih prepričanj, drugi imajo razne oblike družbenih pravil in sankcij, nekateri so pa regulirani z zakonom, ki predpisuje stroge kazni. (Huršid, 1989: 39)

Tako tudi Koran in hadisi prepovedujejo prešuštvo. Koran predpisuje za nezvestobo ženske ali moškega sto udarcev z bičem. Vendar pa kazni ponavadi ni mogoče izpeljati, saj morajo biti pri samem dejanju prisotne štiri osebe kot pričë. Zato jim je naročeno, da se morajo

⁹ Vendar pa je dejstvo, da je treba biti do vseh žena enako pravičen, lahko interpretirano različno. Tradicionalisti so to enakost razumeli v pravnih terminih; tako naj bi bila pravica vsake žene, da ima lastno gospodinjstvo, pravico do enake materialne oskrbe. Modernisti pa temu pojmu enakosti dodajajo še emocionalno in psihološko dimenzijo in trdijo, da je poligamija prepovedana, ker se od moža ne more pričakovati, da bi deloval z enakimi emocijami pri vseh svojih ženah. (Ruthven, 1997: 104)

iskreno pokesati, da štirikrat prisežeta pri bogu, da prešuštva ni bilo. Če mož obtoži ženo, da je bila nezvesta, pa tega ne dokaže, je sam deležen osemdesetih udarcev z bičem kot kazni za obrekovanje. (Hadžić, 1987: 200) Štulanović (2003: 52) meni, da je cilj stroge kazni predvsem, da prestraši in deluje preventivno. Tudi hadisi pravijo, da če človek prešuštvuje, ga zapusti vera, a ko se iskreno pokesa, se mu vera ponovno vrne v srce. Torej tudi glede prešuštvovanja ni takšne razlike med Koranom in hadisi, v obeh tekstih so kazni enake za oba, torej uvrstim oba na stran enakopravnosti.

4.6 LOČITEV

V islamu je ločitev dovoljena, vendar le, ko za to nastanejo objektivni razlogi in ko je to edino možna izbira. Družinsko razsojanje, kjer se družini obeh partnerjev trudita zgladiti spore, je zadnje sredstvo pred sprejetjem odločitve o ločitvi. O tem govori tako Koran kot hadisi. Obstajajo tri oblike ločitve: ločitev, ki jo zahteva mož – *talak*, ločitev, ki jo zahteva žena – *hula*, in ločitev zakonske zveze s sodno odločitvijo.

V vsakem primeru mora biti žena 'odslovljena' prijazno in mož mora skrbeti za njeno preživetje vsaj tri mesece in za otroke dokler lahko. Pred dejansko ločitvijo mora preteči še testno obdobje treh mesecev, da se ugotovi, če je žena morda noseča. Če je, do ločitve ne sme priti pred otrokovim rojstvom.

Vendar pa se kaže neenakopravnost v tem, da ima mož pravico, da odslovi ženo, se loči od nje, medtem ko ima žena pravico ločiti se le, če ji jo mož prizna in dovoli na osnovi dogovora pri poroki. (Pavićević, 1980: 304) Kljub temu, da Koran narekuje moškim, da morajo skrbeti za ženske po ločitvi, vedno govori o 'zapuščenih ženah'. Le moški lahko odslovijo žene, ženske pa ne smejo moških, zato to opredelim na stran patriarhalnosti, hadise pa tudi, saj omenjajo, da žena ne bo šla v 'raj', če bo zahtevala ločitev brez upravičenega razloga.

4.7 ZAKRIVANJE

Đozo trdi, da islam v praksi priporoča določene ukrepe za zmanjšanje skušnjav glede zunajzakonskih razmerij. Eden izmed njih naj bi bil tudi zakrivanje žensk v javnih prostorih, da ne bi zbujale v moških poželjenja. Le v navzočnosti moža, družine in ženskih

prijateljic naj bi si ne zakrivate delov telesa, ki poudarjajo ženske obline. Islamski predpisi narekujejo ženskam, da se od njenega telesa ne vidi nič drugega kot obraz, roke do zapestij in noge do gležnjev. »Muslimanka naj se po nepotrebem ne ponaša s svojo lepoto in naj je ne kaže vsem in na vsakem koraku. Njena lepota, dostojanstvo in moralna čistost je veliko več vredna. Ne sme dovoliti, da postane predmet naslajanja in izživljanja drugih. Zato mora paziti, da varuje svojo vrednost in da njena lepota ni vsem dostopna«. (Đozo, 1996: 245)

Tudi Mahmud (1981: 76) podobno meni, da je zapoved zakrivanja, prej prepoved pogleda, kot omejevanje; »je reševanje človeka od suženjstva«. Pogled naj bi namreč vzbudil željo in strast, strast pa človeka zanese, da izgubi svoj razum. Tako postane suženj svojih strasti in tak človek je po njegovem mnenju izgubil svojo svobodo. V tem smislu naj bi bog le prepovedal tisto, kar je v vsakem primeru škodljivo.

Tako torej muslimani razlagajo žensko zakrivanje. Vendar so ukrepi za zmanjševanje zunajzakonskih razmerij določeni le ženskam; one se morajo zakrivati in čuvati svojo lepoto. Moškim pa ni z ničemer omejevan ta 'pogled, ki vodi v željo' in s tem v 'izgubo osebne svobode'. Moškemu ni s plašnicami omejen pogled, moški ni v nikakršnem smislu omejen.

Koran v določenem ajetu govori, naj ženske povesijo svoje poglede in spustijo tančico čez prsi ter naj ne kažejo svojega nakita vsakemu moškemu. Drugi ajet pa pravi naj se, ko gredo ven, nadenejo ogrinjala, saj bodo tako še prepoznavne, ne pa nadlegovane. Prvotni namen tega naj bi bil obvarovati ženske ter jih zaščititi pred moškim nadlegovanjem.

Tudi hadisi omenjajo zagrinjanje žensk, ko gredo ven iz svoje hiše in to pred vsemi tistimi, ki niso *mahrem*, ali ženske. Morda hadisi strožje opisujejo ženske, saj pravijo, da bodo šle v pekel, če bodo nosile prosojno obleko, se pravi da bodo vidne njene obline. Zato bi hadise tudi tu opisala kot patriarhalne, Koran pa kot manj patriarhalen.

4.8 SEKLUZIJA

Z Mohamedovimi ženami naj bi bilo mogoče govoriti le, če so bile za zaveso. Njegovim ženam so rekli, da niso navadne ženske in naj zato ostajajo v hišah. O tem govori tudi Koran. Različne razlage so kasneje pojasnjevale vzroke za zakrivanje in izolacijo: moški gostje naj bi se dotikali rok Mohamedovih žena; ko so morale ženske ponoči ven na stranišče, ki takrat še niso bila notri, naj bi jih neverniki žalili; ali namenoma ali ker so jih zamenjali za služinčad. Morda so hoteli imeti nekateri moški koristi od Mohameda in so zaprosili za katero izmed njegovih žen. Vendar pa, ker so bili zasebni pogovori med moškim in žensko, ki nista bila v sorodu sumljivi, je bilo potrebno dati ženam zaščito, meni Parrinder. Poznana je tudi »afera laži« o Ajši in mladem možu. Na neki ekspediciji naj bi Ajša nekako ostala zadaj in domov naj bi jo vrnil mlad moški. Zgodilo naj bi se še pred zakrivanjem prerokovih žena, in kljub temu, da ni bilo nobenih očitnih dokazov o napačnem vedenju, je bil incident razglašen za »afero laži«. (Parrinder, 1996: 153,175)

Po mnenju nekaterih avtorjev (Đozo, 1996: 241, Kurdić, 2003: 39) islam želi žensko (le) obvarovati, da ne bi bila samo predmet zadovoljevanja strasti, izključuje možnost ponižanja njenega spolnega življenja na najbolj 'primitivne oblike'. Zato prepoveduje vse, kar bi jo lahko privedlo v takšno situacijo. Cilj je, po njihovem mnenju, čuvati njeno čast kot ženo in kot mater.

Vendar pa se tudi tu vse prepovedi nanašajo le na žensko. Ženskam je predpisana sekluzija, moškim pa ne. V hadisih je prav poudarjeno, da se ženska na samem ne sme sestajati z moškim, ki ji ni *mahrem*. Ne sme biti nikjer s tujim moškim, saj je nemogoče, da si je on ne bi zaželel ali pomislil 'na to, kar je prepovedano'. Ne sme niti potovati, niti se pozdravljati in rokovati z nekom, ki ni *mahrem*. Še posebno je 'kritična' osamitev ženske od moževih sorodnikov, ki niso mahrem, so pa velikokrat v njeni bližini. Zopet želi islam žensko obvarovati na ta način, da njej postavlja omejitve, moškemu pa nikakršnih. Videti je, da hadisi precizno določajo osamitev žensk, ne dovolijo nikakršno mešanje spolov. S tem žensko postavljajo v izolacijo in določajo ločenost prostorov. Zato jih uvrščam na patriarhalno stran. V Koranu nisem zasledila tako jasno določenih mej v prostoru med moškim in žensko. Tam je sicer poudarjeno, da naj ne pritegujejo pozornosti, kadar govorijo. Zopet so ženske tiste, katerim je omejena neka pravica. Ker pa Koran ne določa razmejitev prostora med moškim in žensko, se glede tega približuje enakopravnosti.

4.9 DEDOVANJE

Mohamed je spremenil določila o dedovanju. Prej ženske niso dobile nič, on jim je pa omogočil polovični delež tistega, kolikor dobijo moški potomci. To je bil za ženske takrat velik napredek. Glede dedovanja je v Koranu zapisano – moški del kot dvema ženskama. Ženske so s tem dobile pravice, ki so bile prej namenjene le moškim.

Žal v hadisih, katere obravnavam, nisem našla zapisa o dedovanju žensk. Sem pa zasledila dogodek iz Mohamedovega življenja, ki govori o pravilih dedovanja. Bešir je svojemu sinu poklonil del svojega premoženja in o tem obvestil Mohameda. Mohamed ga vpraša, če ima še kaj sinov in hčera in če je vsem dal enako darilo. Bešir je povedal, da ima in da ni dal vsem. Mohamed mu odgovori, da je to primer grdega dejanja. (Đozo, 1996: 190) Iz tega sledi, da je Mohamed želel, da se pravično ravna z vsemi svojimi otroki in da se ne sme delati razlik pri dedovanju in kršiti islamskih pravil. Torej lahko tu zaključim, da so tako v Koranu kot v hadisih spoštovana islamska pravila o dedovanju; ker imata moški in ženska pravico do dedovanja, bi oba teksta uvrstila kot enakopravna.

Če ob teh pravilih dedovanja – moški kot dve ženski – pomislimo na neenakopravnost spolov, moramo upoštevati razliko v ekonomskih vlogah, ki ju imata moški in ženska. Odgovornost za finančno vzdrževanje družine pripada izključno samo moškemu, medtem ko ženski to ni potrebno in ima celo pravico, da svoj zaslužek uporablja samo za svoje potrebe. Tako različno porazdeljene vloge pogojujejo različna pravila v dedovanju. (Huršid, 1989: 44)

4.10 IZOBRAŽEVANJE

Islam v Koranu in hadisih poziva vsakega muslimana in muslimanko, da išče znanje, se izobražuje, zato bi oba teksta opisala kot enakopravna. El-Hašimi pa vseeno meni, da obstajajo stvari, ki so samo za ženske, in tiste, ki so samo za moške ter da je za vsakega najlažje, če dela tisto, 'za kar je ustvarjen'. Če se ženska usmeri k izobraževanju mora imeti, po njegovem mnenju, stalno pred očmi navodila islama, da je njeno izobraževanje ne bi odvrnilo od njene osnovne naloge, za katero je ustvarjena – ostala naj bi delovna oseba znotraj svoje družine. Naj ne bi bila enaka moškemu, ki gara v poslu in ne prevzemala

njegovega mesta v družbi. Pravi, da so zato potrebne razlike v izobraževalnem programu za moške in ženske kot tudi v zakonih, vezanih na zaposlovanje. (El-Hašimi, 2000: 79)

Drugi pa menijo, da izobraženost ženske, in kot take z enakimi priložnostmi za delo, še ne pomeni konec družine in družbene zgradbe. Izobraževanje prihodnjih mater pomeni prej okrepitev prihodnje generacije. »Dodatek ženske delovne sile bi izboljšal družbeno produktivnost. Izločitev diskriminacije žensk je torej nepogrešljiv korak v oblikovanju družbe«. (Cooke in Lawrence, 1996: 317)

Tu vidimo, kako pride do kontradiktornosti deklarativne in praktične ravni; tekst spodbuja ljudi k izobraževanju, miselnost nekaterih avtorjev pa vseeno napeljuje k temu, naj ženska ostaja delovna oseba znotraj družine, saj 'je za to ustvarjena'.

5. PATRIARHALNOST HADISOV

Videli smo, da obstajajo različni viri, ki so prispevali k razumevanju tega, kar imenujemo islamska tradicija. Pomembni so Koran, suna, hadisi, šarija. Vsi pa ne tvorijo koherentnega predpisa, iz katerega izhajajo islamske norme. Veliko je primerov, ki so nekonsistentni med različnimi viri. To sem opazila tudi pri pojmovanju odnosa do žensk. Mi smo si tu ogledali dva najpomembnejša vira – Koran in hadise.

Čeprav so hadisi pomemben vir islamske tradicije, je tu potrebno poudariti, da se je že od nekdaj izpostavljalo vprašanje glede avtentičnosti celotne haditske literature. Velikemu delu hadisov se očita, da ni pravi, da je nezakonit in so ga klasični muslimanskih učenjaki 'pozabili'. To je med muslimane vneslo veliko skepticizma glede haditske literature. Hadisi pa so lahko tudi zelo nekonsistentni znotraj samih sebe, zato je pomembno, kateri in kakšni so, kdaj so nastali in v kakšnih okoliščinah. (Hassan, 1997: 40)

Hadisi so glede na kvaliteto pripovedovalca razdeljeni v tri skupine: 1.) *sahih* – zanesljivi, glede na natančnost prenašalcev in zgodovinske avtentičnosti konteksta; 2.) *hasan* – manj zanesljivi, glede na 'pozabljenost' nekaterih pripovedovalcev in 3.) *da-if* – šibki, ki ne zadovoljijo niti kriterijem pristnosti pripovedovalcev, niti avtentičnosti konteksta.

Barlasova (2002: 45) ugotavlja, da je pluralizem tradicije, ki deluje proti ženskim interesom, izražen prav v hadisih. Veliko mizoginih¹⁰ hadisov naj bi bilo tudi prisotnih v uradni zbirki dokumentov, iz 11. stoletja. Ti hadisi naj bi vsebovali prevladujoč srednjeveški islamski model ženske kot nevarne in škodljive političnemu redu in nadaljevali oblikovanje današnjega odnosa do ženske. Pravi, da je ironično, da tudi če je le šest mizoginičnih hadisov sprejetih kot *sahih* – zanesljivih iz zbirke vseh 70,000 ima teh šest tako vrednost pri argumentiranju naprotovanja spolni enakosti; da se ignorira večina pozitivnih hadisov. V kasnejših hadisih je večji poudarek na ženski človekoljubnosti: moške pozivajo, naj ravnajo pravično in prijazno s svojimi ženami, ženskam dajejo pravico do izobraževanja, posnemajo prisotnost žensk v mošeji kot je to bilo v času Mohameda...

V času prerokovih sodobnikov in prvih štirih kalifov naj bi se izogibali obilnemu razglašanju hadisov, ker so se zavedali nevarnosti kontradiktornosti in nekonsistence. Hadise so zbrali in prenesli naprej zgodnji muslimani in kasneje v procesu razvoja v akademsko disciplino preučevanja hadisov vključili še tisoče ljudi. Zato hadisi vsebujejo skoraj znotraj vsake teme veliko različnih pogledov in nekatere celo zelo kontradiktorne. (Barlas, 2002: 42-46)

Sama sem brala hadise – '*Izbor poslanikovih hadisa*', ki so prevod iz turške zbirke hadisov '*Odabrani poslanikovi hadisi i Muhammedove mudrosti*', avtorja Essejjida Ahmed el-Hašimi-ja; zbirka obsega 1396 hadisov. Ti hadisi so izbrani iz naslednjih zbirk: Buharija, Muslima, Tirmizija, Nasaija, Ibni Madže, Ebu Davuda, El-Muvetta, Džamii-ssagir, Džamii-I-Kebir, Ettergibu ve-Tterhib. Avtor naj bi izbral *sahih*, zanesljive in *hasen* hadise in izločil *da-if* hadise, to je slabe in sumljive.

Videli smo, da je v primerjavi med Koranom in hadisi velikokrat znotraj neke teme več različnih pogledov na izbrano tematiko. Po drugi strani je bilo pa zaslediti tudi znotraj samih hadisov različno pojmovanje žensk, različne poglede in včasih zelo kontradiktorno pojmovanje.

V splošnem pojmovanju odnosa med moškim in žensko sem opazila, da Koran opisuje odnos dokaj enakopravno za razliko od hadisov, ki ga opisujejo zelo različno. Velikokrat je

¹⁰ mizoginija – sovražnost do žensk

videti, da je ženska v hadisih podrejena moškemu in tako v primerjavi z njim pojmovana kot inferiorno bitje. V tem smislu hadisi bolj patriarhalno določajo žensko od samega Korana. V nekaterih temah, kot je na primer mati in oče v družini, pa ni zaslediti takšne razlike med obema viroma. Oba teksta zelo spoštljivo pišeta o ženski, ko postane mati, vendar žal tega spoštovanja ni, dokler ženska ne rodi otrok. Oče, razen finančnega vzdrževanja družine, nima tako jasno določene funkcije znotraj družine. Tudi glede ločitve sta oba vira patriarhalna. Poroka je v obeh tekstih videti kot zelo zaželena, vendar pa hadisi zelo različno pišejo o dolžnostih in vlogi žene v zakonu. V nekaterih primerih omenjajo stalno pokornost možu, v drugih pa govore tudi o njenih pravicah, ki jih ima, ter o nujnem spoštovanju moža do svoje žene. Hadisi so veliko bolj patriarhalni. Glede prešuštvovanja nisem opazila razlike; v obeh virih je prešuštvovanje za oba prepovedano, vendar se je mogoče z iskrenim kesanjem izogniti strogi kazni. Glede zakrivanja žensk in prostorske ločenosti so hadisi spet veliko bolj strogi pri opisovanju teh postopkov. Ženska se ne sme po predpisih odkrita kazati pred nekom, ki ji ni mahrem ter ne sme iti na samo z nekom, ki ji ni mahrem. Torej tudi tu vidimo večjo razliko med Koranom in hadisi, in to v smislu, da hadisi zagovarjajo bolj patriarhalna stališča. Glede izobraževanja in dedovanja pa spet ni razlike – oba teksta spodbujata moškega in žensko k izobraževanju ter po obeh tekstih lahko moški in ženska dedujeta.

Zaključim lahko: 1.) da je pojmovanje določenih tematik, povezanih z odnosom med moškim in žensko, različno opisanih v primerjavi Korana in hadisov. Vendar to pomeni, da je vsaka razlika, ki je med obema viroma, vedno v smislu večje patriarhalnosti hadisov: veliko večjo stopnjo neenakosti med spoloma je opaziti, večjo podrejenost ženske moškemu. V Koranu sem opazila nasprotno, večji poudarek na enakosti med moškim in žensko.

2.) da obstaja razlika v opisovanju odnosa med moškim in žensko tudi znotraj samih hadisov; včasih se nagibajo na patriarhalno stran, drugič pa na enakopravno.

Vendar pa se je na tem mestu treba vprašati, kaj sploh pomeni enakost med moškim in žensko. Velikokrat je postavljena teza, da če bi islam imel žensko za popolno človeško bitje, bi ji dal enake in podobne pravice kot moškim; ker jih ni, se ženska ne šteje za popolno človeško bitje. Če bi si moški in ženska delila dostojanstvo in čast, bi tudi njune pravice morale biti identične. Torej, bi morale biti njune pravice ekvivalentne, biti točno enake, ne bi smelo biti nobene delitve, niti v delu niti v dolžnostih. Tu pa se moramo zdaj

vprašati, ali je identičnost pravic potrebna za enakovrednost pravic. Enakovrednost se razlikuje od identičnosti. Enakovrednost pomeni enakost pomembnosti vloge moškega in ženske in pravičnost, identičnost pa pomeni enakost v lastnostih in značilnostih. »Islam gotovo ne daje identičnih ali točno istih pravic moškim in ženskam, toda nikoli ni verjel v prednost moških in diskriminacijo žensk«, meni Mutahhari. Ni proti enakopravnosti moških in žensk, ampak se samo ne strinja z identičnostjo njunih pravic in dolžnosti. (Mutahhari, 1981: 115-116)

Islam je oblikoval družinski zakonik, v katerem so bile določene pravice in dolžnosti obeh partnerjev. Koran vsebuje veliko enakopravnih pravic, toda islam se je prepletel z lokalnimi predislamskimi tradicijami, ki so mnoge preživele do danes. Koran vsebuje močne tradicionalne strukture, ki vplivajo na zasebno in družbeno življenje. Čeprav to pomeni podreditev moža in žene, pomeni to tudi sistem varnosti in zaščite. Osnova v tradicionalnih strukturah je družina, ki pomeni solidarnost in medsebojno odvisnost. Sorodniki zagotavljajo neko obliko socialne varnosti. Posameznik se mora ravnati po določenih normah v družini ali družbi. Sistem socialne varnosti deluje, saj brez njega posameznik ne bi mogel preživeti. »Čeprav ženska ne sodeluje v javnem življenju in je podrejena možu, ji Koran zagotavlja, da je, ne glede na to, kaj se ji bo zgodilo, preskrbljena tako dolgo, dokler spoštuje norme, ki so predpisane zanjo«. (Lamberger-Khatib, 2000: 41)

6. DVE SODOBNI FEMINISTIČNI INTERPRETACIJI KORANA IN HADISOV

Obstaja več socioloških teorij religije in ena izmed njih je feministična teorija religije. Prav tem je vsem skupno: da ugotavljajo družbeno zatiranje žensk, da se sprašujejo, kaj konstituira zatiranje žensk, da religije prepoznavajo kot ključen dejavnik zatiranja ter predlagajo strategije za odpravljanje zatiranja. Zastopajo mnenje, da imajo religiozna verovanja svoje temelje v patriarhalni ideologiji in kulturi: vse velike verske tradicije so moškosrediščne, osrednje osebe so moški in svete knjige, ki so jih seveda pisali moški so prežete s podcenjevanjem žensk. Prav zato, so glavni cilj proučevanja feministične kritike

religije prav 'svete knjige'. (Smrke, 2000: 38) V nadaljevanju bom v okviru vprašanja položaja žensk opisala dve islamski feministični interpretaciji Korana in hadisov.

6.1 ASMA BARLAS

Najprej bom skozi oči pisateljice Asme Barlas in njeno knjigo 'Believing women in islam' (2002) pogledala, kako verski teksti, kot Koran in hadisi vplivajo na vprašanje o patriarhalnosti islama ter zatiranja žensk.

Barlasova si v svojem delu zastavlja vprašanja, kot so: Ali Koran dovoljuje zatiranje žensk in seksualno neenakopravnost? Ali si ženske lahko prizadevajo za enakopravnost in ostanejo znotraj ogrodja učenja Korana? Najprej se Barlasova vpraša, ali je Koran patriarhalen tekst, in poudarja, da se kljub temu, da ta vprašanja morda niso pomembna s perspektive samega Korana, muslimanske ženske danes soočajo s patriarhalnim tolmačenjem Korana. Tako naj različni načini branja Korana ne bi bili zamešani s tekstom samim. Ker pa islam ni le duhovščina, lahko ženske zahtevajo pravico do interpretacije Korana. V nasprotju tako s konzervativnimi, kot bolj svobodomiselnimi muslimani Barlasova trdi, da Koran ni naklonjen neenakosti in zatiranju žensk.

Pri pojmovanju patriarhalnosti Korana se Barlasova sprašuje, ali Koran opisuje boga kot očeta/moškega in uči, da je bog posebno povezan z moškimi ter da moškost simbolizira božje attribute, medtem ko so ženske po naravi šibke, nečiste in grešne? Ali je v Koranu vladanje očeta/moškega ukazano božansko? Ali torej Koran zagovarja spolno diferenciacijo, dualizem in neenakost na osnovi bioloških razlik med moškim in žensko? Po drugi strani, pa se sprašuje, ali Koran dovoljuje, da teoretiziramo o enakosti, istosti, podobnosti in enakovrednosti med moškim in žensko?

Avtorica trdi, da bi morali namesto, da krivimo islam za zatiranje muslimanov, morali kriviti muslimane za napačno razlaganje islama. Z uporabo interpretativne metode ali hermenevtike, ki izhaja iz Korana in iz definicij patriarhalnosti, skuša pokazati, da je epistemologija¹¹ Korana antipatriarhalna in da nam dovoljuje, da postavimo definicijo enakovrednosti spolov.

¹¹ Znanost o človeškem spoznanju, obsega predvsem spoznavno teorijo in logiko.

Vloga in status ženske v islamu ter patriarhalne strukture naj bi bile posledice mnogih faktorjev, večina naj jih sploh ne bi imela zveze z religijo. Kljub temu se mizoginija in neenakost moškega in ženske opravičujeta v imenu islama. Z znanjem, ki naj bi izhajalo iz religije, se opravičuje seksualno zatiranje. Veliko učenjakov je že poudarilo, da neenakost in diskriminacija žensk ne izhajata iz Korana, temveč iz sekundarnih verskih tekstov, kot so hadisi in *tafsir* – tolmačenje Korana. Barlasova opre svoje argumente na različno branje Korana. Muslimani ga lahko berejo tako patriarhalno kot liberalno. Sama teži k odkrivanju liberalnega pogleda.

6.1.1 BRANJE KORANA

Opis islama kot patriarhalne religije vsebuje specifično branje Korana. Pri tem je prezrto dejstvo, da lahko vse tekste, tudi Koran, beremo na različne načine, tudi v duhu enakopravnosti. Vsi teksti so polisintetični, odprti do različnih načinov branja. Koran je bil iztrgan iz zgodovinskega, lingvističnega, književnega in psihološkega konteksta in bil postopoma rekontekstualiziran v različnih kulturah. Zato je treba pregledati vlogo muslimanske interpretativne družbe - v oblikovanju verskega znanja in avtoritete - na način, ki onemogoča patriarhalno branje Korana.

Pri pojmovanju spolne enakopravnosti je problem, da ne obstaja neka univerzalna definicija spolne enakosti in da obstaja tendenca, da se smatra različnost za dokaz neenakovrednosti.

Pri vprašanju branja muslimanskih tekstov, torej pri branju Korana, moramo upoštevati zgodovinski kontekst razodetja v sedmem stoletju arabske plemenske patriarhije. Pogled v ta kontekst pokaže, da so bili takrat daleč od zatirajočih. Odvisno je, kam in kako postavimo Koran.

6.1.1.1 patriarhalno branje Korana

Muslimani razberejo patriarhalnost in spolno neenakost v Koranu na osnovi posameznih ajetov in diferenciaciji med moškim in žensko. Ta naj ne bi bila le biološko neenaka, ampak tudi neenakovredna. Narava naj bi dodelila moškemu superiornost nad žensko. Barlasova pa meni, da konzervativni muslimani niso brali Korana kot hermenevitično celoto in kot zgodovinsko umeščeni tekst. Namesto tega so brali verz za verzom ves

Koran. Večina muslimanskih tolmačev študira en ali nekaj verzov posamezno, posledica pa je branje, ki ne vsebuje tematske in strukturalne enotnosti.

Če gledamo na zgodovinski kontekst razodetja Korana, moramo vedeti, da je bila mizoginija v tistem obdobju sprejeta v islam preko komentarjev Korana - tafsir in pripovedovalcev življenja in delovanja preroka – hadisov. Integracijo mizoginije so torej omogočili sekundarni verski teksti. Kdor študira islam, mora razlikovati med tekstom, kulturo in zgodovino. Če ne, zamenjujemo Koran z njegovim tolmačenjem in islam s patriarhalnostjo in prakso represivnih muslimanskih držav. Potrebno je torej podrobno pregledati muslimansko zgodovino, še posebno proces oblikovanja znanja, da bi razumeli izključitev ženske iz 'interpretativne družbe' skozi čas. Treba je študirati ne samo odnos med hermenevtiko in zgodovino, ampak tudi med vsebino znanja in metodo, po kateri je znanje bilo oblikovano.

6.1.1.2 liberalno branje Korana

Ločitev med Koranom in njegovim tolmačenjem nam pojasni, zakaj veliko norm in dejanj, etiketiranih kot 'islamskih' pravzaprav ne izhaja iz učenja Korana. Zato moramo izpeljati še drugo enakovredno kritično razlikovanje, ki ga patriarhalno branje islama ni naredilo; in sicer med islamom v teoriji in islamom v praksi, torej med islamom, kot še vedno obstoječo patriarhalnostjo in islamom in njegovo zgodovino in navadami. Islamska resnica mora nujno preseči islamsko aktualnost, meni Barlasova. Kljub temu, da ni vedno lahko izpeljati tega razlikovanja – med islamsko aktualnostjo in njeno 'presežno resnico', med Koranom in njegovim tolmačenjem, med islamom in muslimansko prakso – vidimo, da veliko idej in dejanj, vključno s temo patriarhalnosti, opisano v Koranu, ne izvira iz njega. (Barlas, 2002: 1-13)

6.1.2 TEKST IN TEKSTUALNOST¹²: KORAN IN HADISI

Da bi razumeli, kako muslimani razumejo verske pomene in tolmačenja Korana, moramo vedeti nekaj o primarnih verskih tekstih v islamu, kako se berejo, njihov medsebojni odnos ter odnos z družbenimi, državnimi navadami, ki so se razvile skozi prva stoletja islama.

Za muslimane je Koran tako vir resnice kot pomen njegove realizacije v dejanjih. Ne pomeni le enotnega ogrodja za muslimanske navade, ampak je tudi vir klasičnega muslimanskega zakona, šarije, ki kaže odločilnejši izraz islamskega mišljenja. Velik pomen Korana za ženske je v tem, da muslimani verjamejo, da je legalizacija spolne neenakosti, ki jo najdejo v šariji, podobna tisti v Koranu, čeprav se šarija loči od učenja Korana. Kot smo že rekli, je Koran odprt za različna branja, kot je lahko tudi alah interpretiran različno. Že prerokovi družabniki naj bi različno razumeli nekatere ajete. Vzrok za različno branje je lahko v tem, da je tekst težko razumeti dokončno, saj so nekateri ajeti jasni (Koran vsebuje jasne in alegorične ajete), so drugi, katerih pomen je sicer jasno določen, vendar o katerih lahko ljudje pomišljajo in so tretji, o katerih ni konsenza. Drugi razlog za različno branje pa je dejstvo, da se tekst lahko bere različno, v skladu z različnimi pogoji in kulturami avtorjev in bralcev. Še en razlog pa je mnogoterost in subjektivnost pomena originalnega arabskega teksta.

Etimologija nekaterih besed kaže, da ima mnogo besed korene, ki lahko pomenijo nasprotno stvari. Težko je najti ekvivalente originalnim besedam, interpretacija na različne načine lahko uniči enotnost posameznih sur in Korana kot celote. Enotnost Korana pomeni dejansko odnos med strukturo, glasom in pomenom. Absolutna poenotenost interpretacij je nemogoča. Ob tej lingvistični kompleksnosti ni težko spoznati, zakaj je toliko različnih branj Korana. Zato za mnoge muslimane preveden Koran ni več Koran.

Pluralizem branja, mnogoterost interpretacij in polisintetičnost Korana pa še ne pomeni, da je sam Koran v sebi raznoličen. Kar se spreminja, ni Koran, temveč zmožnost razumevanja in refleksije principov teksta znotraj skupnosti ljudi. To pa je kritično tudi za ženske. Skozi moška tolmačenja in prevode Korana, ki niso brez predsodkov, mizoginija, ki je našla 'pribežališče' v islamu, večinoma izhaja iz zunajkoranskih virov: tafsira in hadisov.

¹² Tekst je za avtorico vsak diskurz, ki je določen s pisanjem, tekstualnost pa način, na katerega se določen tekst bere.

Haditska literatura najbolj nazorno kaže odnos med tekstom - hadisi in njihovim ekstratekstualnim kontekstom, to je suna, ki kaže na njihovo vsebino in kontekst. Medtem, ko so hadisi ustno izročilo, ki naj bi ga postavil prerok, je suna izvleček praktičnih verskih in legalnih pravil, kjer ustna tradicija ni nujno prisotna. Hadisi so upoštevani kot del sune, toda suna se nujno ne sklada s hadisi. Suna je torej navada, praksa, hadisi teorija, vsebina obeh pa izhaja iz tradicije. Zato imajo haditsko literaturo za ogledalo, v katerem se najbolj resnično odraža rast in razvoj islama kot načina življenja v večji islamski skupnosti.

Hadisi dovoljujejo interpretacijo in historizacijo Korana. Prav hadisi so dali učenju Korana specifičnost. Pluralizem tradicije, ki je deloval proti ženskim interesom, kot so bile to ideje in navade starejše civilizacije, ki so zasidrane globoko v šariji, so bile oblikovane prav kot hadisi. Večina teh idej in navad, ki so bile združene z arabsko in mediteransko kulturo in prav tako z judaizmom in krščanstvom, vsebujejo globoko zasidrano mizoginijo, ki je postala del islamskega diskurza o ženskah. Npr. tradicije, povezane z biblijo, vključujoč simbolno podobo o ženski 'nepopolni naravi', so bile integrirane v okvir islama. Pravzaprav, so bili hadisi tisti, ki so vključili v islam podobo o ženski kot 'moralno in versko škodljivi', kot 'hudičevi zapeljivki', 'največji skušnjavi za moškega', 'nečisti med menstruacijo', 'šibke intelektualne moči'... Ironično, prerok, naj bi bil znan po svoji nežnosti do žensk, tako da do takšnega odnosa do žensk ne moremo sklepati niti iz učenja Korana, niti iz prerokovega odnosa do žensk.

Kot sem že omenila, hadisi vsebujejo znotraj tematike, ki sem jo proučevala, veliko kontradiktornosti in nekonsistence. Veliko jih vključuje tudi predislamske koncepte, judovske, krščanske, pa tudi grške, zaratustrijanske, indijske in večina jih nasprotuje učenju Korana. Kljub temu so hadisi zrasli v veljaven vir muslimanskega zakona. Predpisana avtoriteta hadisov ima manj zveze z natančnostjo njihove vsebine kot pa s soglasno kolektivno zavestjo islamske družbe. Zato se danes mnogo muslimanov loti kritike hadisov, kot načina za odstranitev velikega mentalnega bloka in podpira sodobnejši način razmišljanja o islamu. Tako so nekateri reformisti predlagali zavrnitev celotnih hadisov, vendar bi to pomenilo tudi zavrnitev sune, česar pa verujoči muslimani ne bi hoteli. Namesto tega so drugi predlagali, da se pripiše vrednost le Koranu in majhnemu delu sune, kar pomeni sprejetje le nekaterih hadisov. (Barlas, 2002: 31-49)

Barlasova zaključí, da je treba: prvič - Koran študirati zgodovinsko (kontekstualno, ne kronološko) in hermenevtično; drugič - ločiti Koran od njegovega tolmačenja in od obnovljene suna s hadisi; tretjič - znova pregledati šarijo s ponovnim pregledom pravnih načel in četrtič - lotiti se kritičnega razmišljanja, da bi lahko nanovo brali Koran. To bi bil proces, ki bi vključil, ne samo muslimanske intelektualce, ampak tudi državo.

6.1.3. INTERTEKSTUALNI IN EKSTRATEKSTUALNI KONTEKST: SUNA IN ŠARIJA

Med mnogimi zamenjavami v muslimanski verski razpravi je najbolj očitna ta med Koranom in prerokovo suno na eni strani in med prerokovo suno in hadisi ter muslimanskimi navadami na drugi strani. Anali (letopisi) prerokovih dejanj so postali skladišče mnogih predislamskih idej, vključno z nekaterimi zelo mizoginimi. Obstoječe prakse, še posebno arabske, so bile vključene v islam in enačene s suno preroka ter bile s tem povzdignjene v religiozni status. Ko je bila torej suna povzdignjena nad Koran, so bile s tem tudi arabske prakse (kot je npr. ženska cirkumcizija in kamenjanje do smrti za prešuštvo). Tako je islam dobil 'oznako' predislamske mizoginije. To se je zgodilo v klasičnem/srednjeveškem obdobju, ko so učenjaki hoteli standardizirati vire verske avtoritete. To pa je tudi vplivalo na muslimanske tolmače Korana.

Z vključitvijo ideologij in kultur Bližnjega Vzhoda v islam je prišlo do spodbijanja doktrine samozadostnosti Korana. Tako so začeli pravniki enačiti avtoriteto Korana z avtoriteto suna in začeli enačiti suno z razodetjem, s tem pa je suna 'ukinila' Koran. Na koncu je bila suna upoštevana kot samo razodetje in tako celo bolj pomembna kot razodetje Korana. Prišlo je do zaključka, da suna vlada Koranu, a Koran ne vlada suni. Toda kljub temu, da so sprejeli avtoriteto suna in s tem hadisov, so se legalne šole upirale temu, zaradi nezanesljivosti mnogih hadisov.

Prednost suna pred Koranom je rezultat narave islamske epistemologije in vloge države v oblikovanju le-te skozi zgodnja leta muslimanske zgodovine. Veliko učenjakov je poudarilo potrebo po razlikovanju suna od hadisov, po razlikovanju prerokove navade od problema zgodovinske avtentičnosti hadisov. Ker je težko ločiti suno od njene tekstualizacije v hadisih, je potrebno za večjo interpretativno svobodo uporabiti metodologijo, ki jo priporoča sam Koran.

Mnogo muslimanov ima Koran in suno za enakovredna vira šarije, vendar obstaja med njima 'napetost'. Integralna oblika šarije je njen eklekticizem¹³, ki izhaja iz konfliktov med njenimi viri in tudi iz razvoja štirih legalnih šol v sunitskem islamu. Ti se imenujejo po starejših učiteljih islamskega prava, kot so: Šafi, Maliki, Hanafi in Hanbali, ki so sprejeli ortodoksnost eden od drugega. Šarija tako izhaja iz raznolikosti mnenj, ne samo med šolami, ampak tudi med učitelji samimi. Kljub njihovim razlikam, se vse šole strinjajo, da se moških in žensk ne sme obravnavati enako pri izvajanju kazenskega zakona. Čeprav je islam religija, kjer naj bi bili pred bogom vsi verniki enaki, pred pravniki 'enakost vseh vernikov' ne velja, saj naj bi moški in ženska ne bila enakopravna pred zakonom.

Čeprav Koran ni knjiga zakona, morajo pravniški zakoni izhajati iz njega. Zato muslimani uporabljajo dve metodi za izvajanje teh principov – kritično razmišljanje ter zanašanje na tekste in tradicijo. Na žalost, pa to ne prinese preveč ugodnih rezultatov, še posebno ne za ženske. Prva metoda, ki izhaja iz nesamozadostnosti hadisov, se kaže v vključevanju predpisov v šarijo, ki izhajajo iz rimskega zakona, orientalskega krščanstva in bizantinskih legalnih doktrin in metod, ki so bile večinoma proti – ženske. Zanašanje na hadise, za katere smo videli, da so večinoma glavni vir mizoginije, so se izkazali za enako škodljive.

Šarija ni ves islam, ampak interpretacija njegovih osnovnih virov, ki se razumejo v določenem zgodovinskem kontekstu. Šarijo so zgradili njeni ustanoviteljski pravniki. Videti je, kot da zakonske norme izhajajo iz mnenj prerokovih družabnikov, čeprav ta mnenja niso osnovana v suni. Ne samo, da se šarija vedno ne drži sune, vsebuje tudi srednjeveške principe, ki pa morda danes ne morejo biti več veljavni. Npr. omejevalni principi človeških pravic so lahko upravičeni v zgodovinskem kontekstu, vendar pa ne morejo biti upravičeni v današnjem, drugačnem kontekstu. Zato bi morali znova premisliti o šariji, kar je še posebno pomembno za ženske, saj je šarija najmočnejša v družinskem pravu. To pomeni razčistiti islamske principe in na nek način zagotoviti, da bodo konsistentni s Koranom in suno. Najbolje rešljivo je to z zanašanjem na sure iz Meke, ki naj bi vsebovale osnovne vrednote pravičnosti in enakovrednosti vseh človeških bitij. Po prerokovi migraciji v Medino naj bi Koran in suna začela razlikovati med moškim in žensko. V tem obdobju naj bi bili razodeti 'diskriminatorni verzi'.

¹³ Eklekticizem je izbiranje in nenačelno združevanje raznih sestavin po zunanjih merilih, brez notranje, organske zveze in enotnosti.

Da bi obnovili šarijo, bi morali ne samo ponovno razmisliti o islamskih ukrepih, ampak tudi kritično pogledati suno. To pa pomeni znova zbrati avtentične hadise. Šele takšna ponovna zbirka lahko spremeni osnovne temelje muslimanske tradicije. Če želimo šarijo prilagoditi okoliščinam in potrebam sodobnega življenja znotraj konteksta islama kot celote, se moramo soočiti s konzervativnim konstruktom verskega pomena in z vlogo države, ki bo jamčila za te pomene. (Barlas, 2002: 63-76)

6.2 RIFFAT HASSAN

Hassanova poudarja, da so najpomembnejša vira islamske tradicije, Koran in hadise, skozi muslimansko zgodovino interpretirali moški. Ti so si prilastili nalogo definiranja ontološkega, teološkega, sociološkega statusa muslimanskih žensk. Islamska tradicija pa je ostala rigidno patriarhalna do današnjega dne in med ženskami prepovedovala izobraževanje. Tako se večina muslimanskih žensk ni zavedala, do katere mere so bile njihove pravice v moškosrediščni in moškodominantni družbi kršene. Po njenem mnenju ženske, z vsaj nekaj izobrazbe in zavedanja, počasi spoznavajo, da je religija izkoriščena kot instrument zatiranja, ne pa kot sredstvo osvobajanja. Še vedno pa ne razumejo točno, da imajo negativne ideje in odnosi, ki se tičejo žensk v muslimanski družbi nasploh, izvor v teologiji. Dokler teološki temelji in mizogine in androcentrične tendence ne bodo uničene, bodo muslimanske ženske še vedno diskriminirane.

Hassanova trdi, da je vse v muslimanskem življenju prežeto s prepričanjem, da ženske niso enakovredne moškemu, ki naj bi bili 'nad' ženskami ali imeli 'stopnjo prednosti' pred njimi. Po njenem mnenju izvirajo ta prepričanja iz treh teoloških trditev: 1.) da je bilo prvo bitje, ki ga je bog ustvaril, moški in ne ženska; saj verjamemo, da je bila ženska ustvarjena iz moškega rebra in tako ontološko gledano nekaj izpeljanega in sekundarnega; 2.) da je pri tem, kar imenujemo 'izvirni greh prvega človeka' ali izgon iz raja, delovala ženska in ne moški in da moramo zaradi tega gledati na vse »Evine hčerke« s sovraštvom, nezaupanjem in prezirom; 3.) da ženska ni bila ustvarjena samo *iz* moškega, ampak tudi *za* moškega, kar povzroči, da ima njena eksistenca zgolj instrumentalen pomen in ne fundamentalnega. Omenjene domneve lahko obravnavamo kot tri teološka vprašanja: Kako je bila ustvarjena ženska? Ali je bila ženska odgovorna za izvirni greh prvega človeka? Čemu je bila ustvarjena ženska?

6.2.1 Hassinina kritika interpretacije 'stvarjenja' ženske

Hassanova meni, da povprečen musliman veruje, tako kot povprečen jud ali kristjan, da je bil Adam prva božja stvaritev in da je bila Eva ustvarjena iz Adamovega rebra. Kljub temu ta mit nima nobene podlage v Koranu, ki v kontekstu stvarjenja ljudi vedno govori v smislu popolne enakosti med spoloma. Niti v enem od približno tridesetih mest v besedilu, ki opisujejo božje stvarjenje človeka, ni nobene izjave, ki bi trdila ali nakazovala, da je bil moški ustvarjen pred žensko ali da je bila ženska ustvarjena iz moškega. So celo nekatera mesta, ki bi lahko bila interpretirana kot trditve, da je bila prva kreacija ženska in ne moški. Ne glede na Koran, muslimani verjamejo, da je bila Hava (hebrejsko-arabska inačica za Evo), ki je Koran nikoli ne omenja, ustvarjena iz Adamovega upognjenega rebra. Za Adama verjamejo, da je bil prvi človek, ki ga je bog ustvaril. Tu je treba omeniti, da »Adam« ni arabska, ampak hebrejska beseda, množinski samostalni, ki se nanaša na človeštvo in manj na posameznega moškega. Tudi v Koranu se pojem »Adam« v enaindvajsetih primerih od petindvajsetih nanaša na človeštvo.

Koran v opisih stvarjenja človeka uporablja ženske in moške termine in celo opisuje stvarjenje iz enega samega vira. Torej je bila originalna božja kreacija nedvomno človeštvo in ne moški ne ženska. Če torej Koran ne razlikuje med stvarjenjem moškega in ženske, zakaj potem muslimani verjamejo, da je bila Hava ustvarjena iz Adamovega rebra? Zdi se, da je izvor ženskega stvarjenja postalo del muslimanske dediščine skozi njeno asimilacijo v haditski literaturi, kar je očitno iz številnih hadisov. Šest od njih jih je še posebno pomembnih, saj so imeli velik vpliv na muslimansko zaznavanje ženskosti in seksualnosti. Trije hadisi so iz Sahih al-Bukhari in trije iz Sahih Muslim. Ti hadisi zatrjujejo, da je bila ženska ustvarjena iz rebra ali da je podobna rebri, ki je upognjeno in se ga ne da izravnati. Če bi poskušal rebro izravnati, bi ga zlomil, zato je bolje, da ostane tako kot je – izkrivljeno. (za primer iz hadisov glej str.16)

Teologija o ženski v teh hadisih je zasnovana na posplošitvah o njeni ontologiji, biologiji in psihologiji in je v nasprotju s Koranom. Po mnenju Hassanove, bi morali biti ti hadisi zavrjeni, saj se muslimani strinjajo o principu, da vsak hadis, ki je nekonsistenten s Koranom, ne more biti sprejet. Kljub temu ti hadisi ostajajo pomemben del islamske tradicije. S tem, ko so ti hadisi vključeni v sahih ali zanesljive hadise, imajo med muslimani veliko veljavo, njihova popularnost pa kaže na globoko zasidrano mnenje, da so

ženske izpeljana bitja, ki nikoli ne bodo enakovredna moškemu. Hassanova meni, da če se muslimanske ženske ne bodo soočile z avtentičnostjo hadisov, ki opisujejo njihovo spolno ontološko inferiornost, moško - središčne družbe ne bodo priznale svobodnosti, ki je očitna v trditvah Korana o človeškem stvarjenju.

6.2.2 Kritika interpretacije 'izvirnega greha'

Večina muslimanov, tako kot judov in kristjanov, bi na to vprašanje odgovorila pritrdilno, čeprav v Koranu ni ničesar, kar bi lahko podprlo tak odgovor. Tu lahko pripomnimo, da se v Gen 3:6 odvija dialog o uživanju prepovedanega sadeža in to so tisti, ki so oblikovali tradicionalni krščanski pogled, uporabili za to, da so Evo potisnili v vlogo tiste, ki je Adama prevarala in zapeljala. V Koranu ni nobenega izključujočega pogovora med šejtanom (hudičem) in Adamovo družico in tudi nobenega namiga, da bi Hava, potem ko naj bi bila skušana, Adama zapeljala v greh. Šejtan naj bi zavedel oba, Adama in njegovo družico. V nekaterih surah naj bi bil Adam tisti, ki je pozabil na svoj dogovor z bogom in ga je šejtan zapeljal in ki ne upošteva boga in si dovoli, da je zaveden. Vsekakor Koran upošteva v 'dejanju neubogljivosti', uživanje z 'Drevesa', človeški par kot skupno, ne pa kot individualno dejanje, za katero primarna odgovornost ni pripisana ne moškemu ne ženski. Poleg tega pa, kot meni Pavićević (1980: 301) islam ne odobrava ideje nadaljevanja »greha«, saj Koran takoj po tem, ko opisuje greh, govori o božjem opravičilu človeku. Bog naj bi Adamu oprostil in ga napotil na pravo pot.

Ni dvoma, da so bile muslimanske ženske žrtvovane, kot judovske in krščanske, na način po katerem so judovska, krščanska in muslimanska tradicija interpretirale epizodo 'padca'. Treba je poudariti, da se Koranova razlaga epizode pomembno razlikuje od biblične razlage in da padec v islamski tradiciji ne pomeni isto kot pomeni v judovski, še posebno pa ne v krščanski. Strogo rečeno, v Koranu ni padca. Pripovedovanje Korana se osredotoči na moralno odločitev, ki je postavljena pred človeštvo, da se odloči, ko se sooči z alternativama, ki ju predstavljata bog in šejtan, dobro in zlo.

Koranova legenda padca nima nobene zveze s prvim pojavom človeka na tem planetu. Njen namen je prej pokazati človeški dvig iz primitivnega položaja instinktivnega zavedanja k zavestnemu obvladanju samega sebe, z zmožnostjo dvoma in neposlušnosti. Padec nima zveze z moralno pokvarjenostjo; je premik iz preprostega zavedanja v

samozavedanje. Koran tudi ne gleda na zemljo kot na mučeniško dvorano, kjer je prvobitno hudobno človeštvo zaprto zaradi izvirnega greha. Človekovo prvo dejanje neposlušnosti je bilo tudi njegovo prvo dejanje svobodne odločitve. Zato je bil tudi v skladu s pripovedjo Korana, Adamov prvi prestopek oproščen.

V Koranu torej ni padca, ker tudi ni izvirnega greha. Človeška bitja niso rojena v ta svet grešna, zato ni potrebno da so ponovno sojena ali rešena. To je splošno sprejeto v islamski tradiciji. Kljub temu pa asociacija padca s seksualnostjo, ki je igrala tako pomembno vlogo v prevzemanju mita ženskega zla v krščanski tradiciji, tudi obstaja v zavesti mnogih muslimanov in povzroča škodo muslimanskim ženskam.

Maududi, tako kot veliko muslimanov, judov in kristjanov, vidijo žensko kot primarno zastopnico seksualnosti, ki je šejtanov glavni instrument za preprečevanje božjega načrta za človeštvo. Čeprav označitev ženske kot »hudičeva vrata« sploh ni namen pripovedovanja Korana o padcu, so muslimani, tako kot judje in kristjani, uporabili zgodbo, da bi si olajšali ženskosovražne občutke.

6.2.3 Kritika interpretacije vzroka 'stvarjenja' ženske

Koran, ki ne diskriminira žensk v okviru stvarjenja, ne podpira mnenja, 'da je bila ženska ustvarjena ne samo *iz* moškega, ampak tudi *za* moškega'. Poudarja, da je v stvarjenju kot celoti »zastavljen dober cilj«. Človeštvo, ki je »oblikovano po najboljših modelih«, je bilo ustvarjeno, da bi služilo bogu. Služenje bogu pa ne sme biti ločeno od služenja človeštvu. Izpolnitev dolžnosti do boga in človeštva konstituira bistvo pravičnosti. Moški in ženske so enakovredno poklicani pred boga, da ravnajo pravično, ob tem pa so lahko prepričani, da bodo vsi za svoje pravično ravnanje dobili enako plačilo, kar je omenjeno na številnih mestih v Koranu. Ne samo, da Koran pojasnjuje, da moški in ženska stojita absolutno enakovredno pred bogom, ampak sta tudi zaščitnika drug drugega. Koran ne postavlja hierarhije moških nad ženskami, tudi ne dela prepada med moškimi in ženskami v nasprotujočih si odnosih. Ustvarjeni so kot enakovredna bitja in naj bi živeli med sabo v harmoniji in pravičnosti.

Hassanova pa meni, da kljub tem trditvam muslimanske družbe v splošnem niso nikoli upoštevale moških in žensk kot enakovrednih, še posebno ne v kontekstu zakonskega

prava. Vzrok za to je globoko zasidrana vera, da so bile ženske, ki so inferiorne v stvarjenju (ustvarjene iz ukrivljenega rebra) in v pravičnosti (pomagale šejtanu preprečiti božji načrt), bile ustvarjene v glavnem za to, da so na voljo moškim, ki so superiorni. Ta superiornost je zasidrana ne samo v haditski literaturi, ampak tudi v popularnih interpretacijah nekaterih delov Korana. Dve suri: 4,34 in 2,288 se ponavadi citirata, ko se govori, da imajo moški »stopnjo prednosti« pred ženskami. Predvideva se, da je sura 4,34 naslovljena le na moške. Treba pa je poudariti, da je naslovljena na vse moške in na vse ženske v islamski skupnosti. Kasneje je nakazano, da je v odnosu do vseh dejanj, katera se zahtevajo, uporabljena množina in ne dvojinska oblika. Torej verz ni naslovljen na moža in ženo, ampak na islamsko skupnost na splošno.

»Možje so podporniki in skrbniki žena, ker je Alah nekatere odlikoval in dvignil nad drugimi, ker oni trošijo svoje imetje za vzdrževanje žena. Dobre žene so poslušne Bogu in ob odsotnosti moža varujejo skrivnosti, čast in imetje, ker tudi Alah varuje njih. Ženam, za katere mislite, da bodo neposlušne, svetujte, pustite jih same v postelji in jih pretepite, če pa postanejo poslušne, ne uporabljajte sile.« (4,34)

Medtem, ko so muslimani stoletja interpretirali suro 4,34 v prid moške nadrejenosti, bi lahko lingvistična in filozofska - teološka interpretacija tega dela vodila k radikalno drugačnim zaključkom. Ta del pomeni, da zato, ker lahko samo ženske nosijo otroka, ne smejo, med tem ko opravljajo to funkcijo, imeti dodatne naloge – finančno vzdrževati družino. Delitev funkcij, ki so opisane tu, so oblikovane za zagotovitev pravice v družbi kot celoti.

»Ločene ženske morajo čakati tri mesečne cikluse. Ni jim dovoljeno skrivati tistega, kar je Bog ustvaril v njihovih maternicah, če verjamejo v Boga in v Sodni dan. Njihovi možje imajo pravico, da se pobotajo z njimi, če hočejo storiti dobro delo. /.../ Žene imajo enako pravic in dolžnosti v zakonu, a možem pripada stopnja prednosti pred njimi.« (2,228)

»Prednost«, ki jo imajo moški pred ženskami, v suri 2,288, je po mnenju Hassanove mišljena v kontekstu tega, da morajo ženske pred ločitvijo upoštevati trimesečno obdobje, moškim pa tega ni treba. Po njenem mnenju je večina muslimanskih družb in moških napačno brala verze iz Korana ali jih napačno razlagala, namenoma ali nenamenoma.

Poleg tega, pa so pozornost usmerjali tudi na tiste hadise, ki so jih uporabili, da so naredili moškega ne samo nadrejenega ženski, ampak kar za njenega boga.

Moški in ženska, ki sta ustvarjena enakovredno pred bogom in stojita enakovredno v njegovem pogledu, sta postala v muslimanskih družbah zelo neenakovredna. Opisi Korana o moškem in ženski v zakonu kažejo na bližino, vzajemnost in enakost. Muslimanske družbe pa so zreducirale ženske do pozicije lutk na vrvi, katerih edini namen v življenju je zadovoljiti potrebe in užitke moškega. Poleg tega so ženske zanikali direktno pred bogom, saj islam namreč zavrača idejo o zveličanju ali o posredništvu med vernikom in Stvarnikom. Vsaka oseba, moški ali ženska, je odgovorna za svoja dejanja. Kako naj bo torej od moža odvisen ženin vstop v nebesa ali pekel? Kako je lahko on razsodnik ne samo kaj se ji bo zgodilo na tem svetu, ampak tudi kakšna bo njena končna usoda? Hassanova meni, da se muslimani bojijo postaviti ta vprašanja, ker jih je strah, da bi ogrozila obstoječe ravnovesje moči v domeni družinskih odnosov v večini muslimanskih družb. (Hassan, 1997: 39-61)

Veliko raziskovalcev je že opozorilo na protislovje med predstavo spolne enakovrednosti v Koranu in njenimi napačnimi patriarhalnimi interpretacijami, izvedenimi s strani moških verskih avtoritet. Kot ustvarjanje islamskih normativnih praks so bile tradicionalno sprejete v zgodnjih in srednjeveških kanoničnih tekstih. Ilkkaracan (2002: 764) tudi meni, da spolno zatiranje žensk v muslimanskem svetu ni rezultat zatiranega pogleda na spolnost, ki bi imel osnove v islamu. Je kombinacija zgodovinskih, družbeno - političnih in ekonomskih dejavnikov. Večina običajev, ki dovolijo kršenje ženskih človekovih pravic naj ne bi imelo osnove v Koranu.

SKLEP

S pojavom islama naj bi ženske dobile veliko več pravic kot so jih imele prej, v predislamski družbi na območju Arabije. Koran prepoveduje detomor deklic, ženskam da pravico do dedovanja, lastništva, ločitve, izobraževanja, pravico do sodelovanja pri podpisovanju poročne pogodbe. Islam naj bi zagotovil ženskam določeno svobodo in enakopravnost z moškimi in koranske reforme naj bi izboljšale položaj žensk v družini. V islamu je treba strogo spoštovati dolžnosti, ki jih predpisujejo religija in zakoni. Ti so jasno določeni za vse, moške in ženske. Islam ima jasno izdelan pogled na življenje. To je celovit način življenja in posamezen del se mora razumeti kot del globalnega okvira.

Toda zakoni se včasih razlikujejo od praktičnega delovanja ljudi. Po mnenju nekaterih je obdržati žensko v odvisnosti od moškega še vedno jamstvo za ohranjanje tradicionalnih družinskih idealov. Ženska je po eni strani v tekstih visoko spoštovana oseba, po drugi strani pa ostaja v odvisnosti od moškega.

S primerjanjem izbranih tematik znotraj Korana in hadisov sem ugotovila, da se teksta že v osnovi zelo razlikujeta, predvsem pa v načinu opisovanja odnosa do žensk. Opazila sem, da so nekatere teme v Koranu drugače opisane kot v hadisih in razlika je vedno v prid patriarhalnosti hadisov; tudi sami hadisi pišejo zelo kontradiktorno znotraj posameznih tematik, ki so bile predmet moje obravnave. Pri odnosu med moškim in žensko, pri vlogah ženske v zakonu, pri zakrivanju žensk in sekluziji je opaziti v hadisih veliko bolj patriarhalno pojmovanje kot v Koranu. Kar pa se tiče opisovanja poroke, matere in očeta v družini, ločitve, prešuštvovanja in izobraževanja in dedovanja pa se Koran in hadisi ne razlikujejo. Zanimivo je, da sploh prihaja do takšnih razlik, saj naj bi hadisi le dopolnjevali in precizneje pojasnjevali Koran. S tem sta se moji hipotezi, da obstajajo islamske razlike med spoloma, zapisane v tekstih, ter da so hadisi v odnosu do žensk bolj patriarhalno usmerjeni od samega Korana, potrdili. Vendar pa se takšno definiranje in opredeljevanje k enakopravnosti ali patriarhalnosti lahko izkaže za zelo problematično. Velikokrat je težko ločiti med enakostjo, enakopravnostjo in enakovrednostjo, sploh pa če gre za vprašanje razlik med spoloma. Vprašati se je potrebno, če tovrstne razlike res pomenijo privilegij enega spola nad drugim.

Druga stvar, ki pa me je pravzaprav presenetila, je to, da so bile v hadisih določene tematike opisane zelo kontradiktorno. Pri opisovanju odnosa med moškim in žensko je včasih videti, kot da je ženska na vseh področjih podrejena moškemu, saj mnogo verzov opozarja na moško superiornost. Pri drugih verzih pa opazimo, da ima vsak partner svoje pravice, ki jih mora drugi spoštovati. Vzrok za tako nasprotno si poglede na določeno področje je v dejstvu, da so hadise zbrali in naprej prenesli muslimani v zgodnjem islamu ter kasneje v ta proces vključili še tisoče ljudi. Izročila so se prenašala, od enega pripovedovalca preko drugega do tretjega, s tem pa se je seveda začelo izpostavljanje vprašanje avtentičnosti glede celotne haditske literature. Tako imajo hadisi v muslimanski družbi sicer veliko avtoriteto in veljavo, hkrati pa niso natančni glede vsebine. Barlasova patriarhalne hadise pojasnjuje z integracijo predislamskih, judovskih in krščanskih konceptov v islamsko tradicijo, ki pa so prežeti z globoko zasidrano mizoginijo.

Kot mnogo drugih, tudi Barlasova meni, da diskriminacija žensk in patriarhalnost v islamu ne izhajajo iz samega Korana, kljub njegovemu patriarhalnemu tolmačenju, ampak iz sekundarnih verskih tekstov, kot so hadisi in tafsir (tolmačenje Korana). Govori o različnem branju Korana, liberalnem in patriarhalnem, ter opozarja na kontekst razodetja Korana. Definicije enakovrednosti spolov postavlja v ogrodje Korana in jih pojasnjuje z njegovo epistemologijo. Patriarhalno tolmačenje Korana pojasnjuje z različnimi interpretacijami posameznih verzov, ki bi jih morali brati v kontekstu različnih kultur in bralcev ter opozarja na zahtevnost originalnega arabskega jezika.

Mnenju o patriarhalnosti hadisov, nekoherentnosti in kontradiktornosti znotraj posameznih tematik ter o liberalnejšem pojmovanju odnosa do žensk v Koranu se pridružuje tudi Hassanova. Meni, da so najpomembnejše vire vedno interpretirali moški v moškosrediščni in moškodominantni družbi in so oni tudi določali položaj žensk. Žensko podrejenost moškemu pojasnjuje s teologijo in primerja Koran in hadise. Glede stvarjenja muslimani verujejo, da je bila prva ženska ustvarjena iz Adamovega rebra, ki je upognjeno in se ga ne da izravnati, medtem ko ta mit nima podlage v Koranu. Obstajajo pa hadisi, ki govorijo o tem, in iz teh izhaja mnenje o ženski kot izpeljanem in tako inferiornem bitju. Tudi odgovornost za izvorni greh prvega človeka muslimani pripisujejo Evi oz. Havi, čeprav govori Koran o skupnem dejanju 'neubogljivosti'. S tem je prenesena podoba o zavajajoči ženski na vse ženske. Koran človeškega bitja sploh ne obravnava kot grešnega in kot

takega potrebnega odrešenja, kot je to v bibliji. Tudi ne govori, da bi bila ženska ustvarjena za moškega, saj sta pred bogom oba enaka.

Kljub temu, da imajo hadisi veliko veljavo v muslimanski družbi, obe avtorici menita, da bi bilo treba izključiti neverodostojne hadise, ponovno zbrati avtentične, obnoviti šarijo in se vrniti k veliko bolj liberalnemu branju Korana, kjer naj ne bi bilo hierarhičnih razlik med moškim in žensko. Religija naj ne bi bila izkoriščena za instrument zatiranja, ampak naj bi bila sredstvo osvobajanja.

Vendar pa Hassanova tudi nekatere sune iz Korana, ki bi lahko nakazovale podrejenost žensk, razlaga z lingvističnimi in teološkimi argumenti kot nepatriarhalne in kot napačno interpretirane. S tem pa pripisuje Koranu nerealno velik emancipacijski pomen. Iskanje protipatriarhalističnih prvin v verskih tradicijah, predvsem v svetih tekstih je značilno za feministične teorije, kot sta tudi teorije Hassan Riffat in Asme Barlas. Vendar se pretirano idealiziranje Korana, lahko izkaže za preveč enostranski pogled.

VIRI IN LITERATURA:

AHMED, Akbar (1988) **Discovering Islam. Making Sense of Muslim History and Society**. London nad New York: Routledge

AHMED, Akbar S. (1996/1993) **Živi Islam: od Samarkanda do Stornoveja**. Sarajevo: Preporod, islamske informativne novine.

ALI, Tariq (2002) **Spopad fundamentalizmov**. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče

ALLY, Mashuq (1996) Islam. V MORGAN, Peggy in LAWTON, Clive (ur.) **Ethical Issues in Six Religious Traditions**, 220-258. Edinburgh: Edinburgh University Press.

ARMSTRONG, Karen (2000) **Islam**. London: Weidenfeld and Nicolson

BARLAS, Asma (2002) **»Believing Women« in Islam. Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an**. Austin: University of Texas Press

COOK, Miriam in LAWRENCE, Bruce B. (1996) Muslim Women Between Human Rights and Islamic Norms. V Bloom, Irene, MARTIN, Paul J., PROUDFOOD, Wayne, L. (ur.) **Religious Diversity and Human Rights**, 313-331. New York: Columbia University Press

DEBELJAK, Aleš (1995) **Oblike religiozne imaginacije**. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče

DELCAMBRE, Anne-Marie (1994) **Mohamed, Alahov prerok**. Ljubljana: Državna založba Slovenije

ĐOZO, Husein (1996) **»Pitanja i odgovori« Fetve u vremenu 1965-1977**. Srebrenik: Ilmija BiH Općinski Odbor

ETIENNE, Bruno (2000/1987) **Radikalni islamizem**. Ljubljana: Cankarjeva založba
GIDDENS, Anthony (2001) **Sociology**. Cambridge: Polity Press in association with
Blackwell Publishers

HADŽIĆ, Osman-Nuri (1987) **Mohamed A.S. i Kur'an: osvrt na historijo islamske
kulture**. Zagreb: Starješinstvo islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i
Slovenije.

HASSAN, Riffat (1994) Ženske v islamu in kršćanstvu. **Znamenje**, (5/6), 57-60

HASSAN, Riffat (1997/1991) Muslim Women and Post-Patriarchal Islam. V
COOEY, Paula M. (ur.) **After Patriarchy: Feminist Transformations of the World
Religions**, 39-64. Mryknoll, New York: Orbis Books.

HAŠIMI, Muhammed A. (2000) **Ličnost žene muslimanke**. Sarajevo: Visoki saudijski
komitet za pomoč Bosni i Hercegovini.

HURŠID, Ahmed (1989) **Porodični život u islamu**. Sarajevo, Tuzla: Starješinstvo
islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.

ILKKARACAN, Pinar (2002) **Women, sexuality, and social change in the middle east
and the Maghreb**. Članek z medmrežja: <http://proquest.umi.com/pqdweb> (13.4.2002)

Izbor Poslanikovih hadisa (1984) Sarajevo: Starješinstvo islamske zajednice Bosne i
Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.

JOGAN, Maca (1990) **Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma**. Ljubljana:
Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

JOHNSON, G. Allan (1995/2000) **The Blackwell Dictionary of Sociology**. Malden
(Mass): Blackwell

JUŽNIČ, Stane (1998) **Človekovo telo med naravo in kulturo**. Ljubljana: Fakulteta za
družbene vede

Kur'an s prijevodom na bosanski jezik (1995) Sarajevo: Bosanska knjiga

KUDRIĆ, Šefik (2003) Kultura ponašanja u braku. **Novi horizont**, marec: 25

KUDRIĆ, Šefik (2003) Kultura ponašanja u braku. **Novi horizont**, april: 29

KUDRIĆ, Šefik (2003) Kultura ponašanja u braku. **Novi horizont**, maj: 39

LAMBERGER-KHATIB, Maja (2000) Položaj in vloga žensk v jordanski družbi. **Glasnik slovenskega etnološkega društva**, 40 (1/2), 40-48

LIPUŠČEK, Uroš (1982) **Iran proti Iranu**, Ljubljana: Založba Borec

MAHMUD, Mustafa (1981) **Kur'an Savremeni pokušaj razumijevanja**. Sarajevo: Starješinstvo islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.

MIR-HOSSEINI, Ziba (2000) **Marriage on Trial. Islamic Family Law in Iran and Morocco**. London. New York: I.B. Tauris & Co Ltd

MUTAHHARI, Murtada (1981) **The Rights of Women in Islam**. Tehran: World Organization for Islamic Services

PARRINDER, Geoffrey (1996) **Sexual morality in the world's religions**. Oneworld Publications Ltd

PAŠIĆ, Ahmed (2002) **Islam in muslimani v Sloveniji**. Sarajevo: Emanet

PAVIĆEVIĆ, Vuko (1980) **Sociologija religije sa elementima filozofije religije**. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod

RUTHVEN, Malise (1997) **Islam**. Sarajevo: TKD Šahinpašić

SAID, Edward W. (1996) **Orientalizem. Zahodnjaški pogledi na Orient**. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij

- SMITH, Huston (1996) **Svetovne religije**. Ljubljana: Založba Obzorja Maribor
- SMRKE, Marjan (2000) **Svetovne religije**. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- SRUK, Vlado (1999) **Leksikon morale in etike**. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta
- ŠKAFAR, Vinko, ur. (1998) **Verstva, sekte in novodobna gibanja**. Celje: Mohorjeva družba.
- ŠTULANOVIĆ, Muharem (2003) Nemoral u muslimanskom društvu kroz običaje, tradiciju i islamsko pravo. **Novi horizont**, maj: 52
- THORAVAL, Yves (1998/1995) **Islam: mali leksikon**. Ljubljana: Mladinska knjiga
- TOKAREV, S. A. (1974) **Vera v zgodovini narodov sveta**. Ljubljana: Mladinska knjiga
- TURE, Ahmed, S. (1982) **Islam u službi čovječanstva**. Sarajevo: Starješinstvo islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.